

Akademik

Zərifə Əliyeva

94872

94478

AP 2012
AP 1477

H.Mirələmov

**Akademik
Zərifə Əliyeva**

Bakı-2012

M.F.AXMEYOV 2012
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

APXIV

P67(2A) + 2216(2A)

ƏBƏDİYYƏT DASTANI

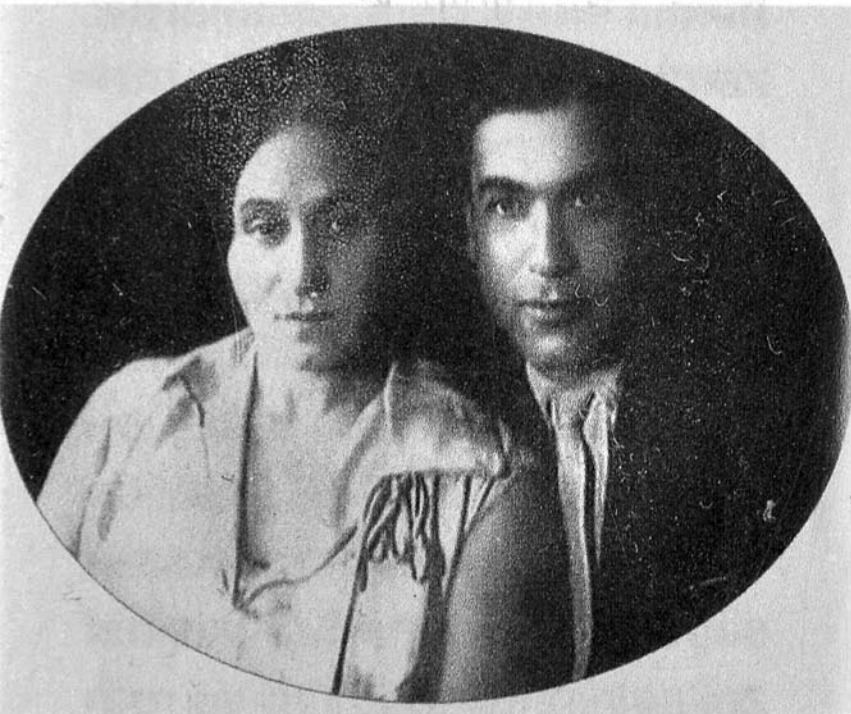
Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin gənc zabiti Heydər Əliyevlə görüşəndə Zərifə xanımın iyirmi beş yaşı var idi.

Onun tərcümeyi-halı Naxçıvanın uzaq kəndi Şahtaxtıda başlamışdı; o, 1923-cü il aprelin 28-də, Azərbaycanın sovetləşdiyi gün (bu rəmzi uy-

ğunluğu necə yozmaq olar?) dünyaya gəldi. Sonra məktəb, N.Nərimanov adına Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutu (vaxtı ilə atasının rəhbərlik etdiyi institut), Moskva Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu.

İstedadlı tibb alimi ilə görkəmli dövlət xadiminin şəxsi taleyini müəyyənləşdirən görüş 1948-ci ildə olmuşdu. Elə

həmin vaxt gənc qəlblərdə, zaman ötdükcə əfsanəvi məhəbbətə çevrilən qarşılıqlı rəğbət alovlanmağa başladı. Ən başlıcası da odur ki, bu rəğbətin gizli “əlkimyası” böyük cazibə qüvvəsinin təsiri altında baş verdi. Bu cazibə qüvvəsini meydana çıxaran səbəb isə onların hər ikisinin zəkasının, istedadının və mə-

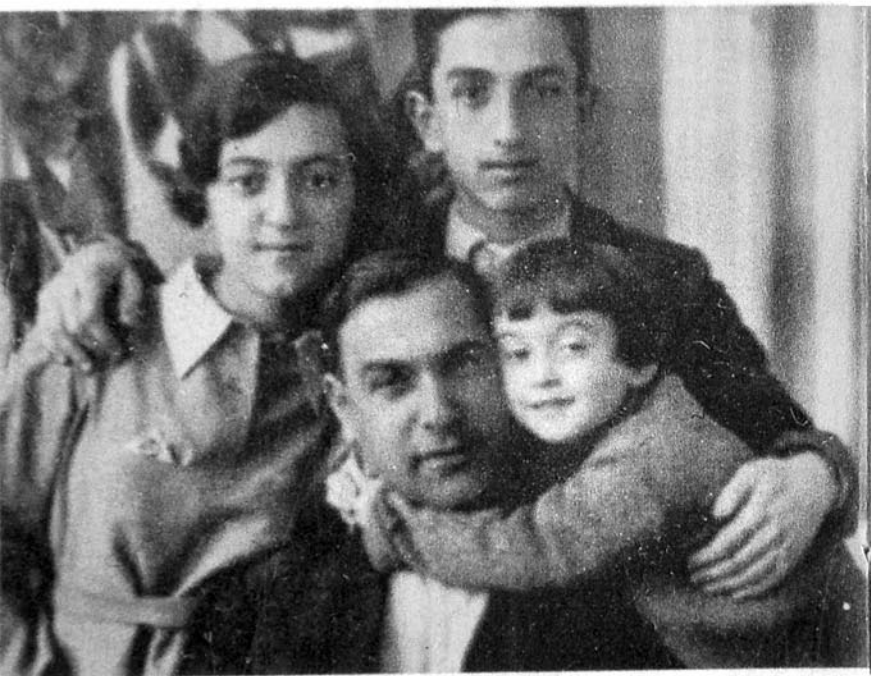
nəvi paklığının kamilliyi, bütövlüyü idi. Onları nə maddi mənəfəət, nə də başqa bir niyyət birləşdirmişdi. Onları yaxınlaşdıran mənəviyyatlarının - qəlblərinin telləri idi. İlahi qüvvənin qovuşdurduğu telləri onlar bütün ömürləri boyu qoruyub saxladılar.

Həyat yolunun sonunda Heydər Əliyev qızı Sevilə eti-

raf edir ki, əgər onun anası ilə görüşməsəydi, heç vaxt evlənməzdi.

İlk görüşdən məhəbbətin yaranması hələ qədim zamanların hekayələrindən məlumdur. Hadisələrin təvəzökar şərhçisi rolunu müəllifdə saxlayaq. Mövzunu qəhrəmanın müasirlərinin təəssüratları və xatirələri ilə zəngin-

l şdir r k davam etdir k.

1948-ci il.  ks-kəşfiyyatın gənc zabiti Heydər Əliyev Leningrada (indiki Sankt-Peterburq) oxumaĝa göndərilir. Zərifə xanım Moskvada həkim - oftalmoloq kimi təkmilləşir. Onun atası  ziz  liyev artıq tanınmıř dövlət xadimidir, İctimai Elmlər Akademiyasında oxuyur v  Azər-

baycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsində işləyir. Gələcək ümidverici, xoşbəxt görünürdü. Lakin qarşıda rejim hələ öz üzünü bir daha nümayiş etdirəcək. Sistemin təbiəti dəyişməyib. O, gənc insanların, Zərifə Əliyevanın, onun sevib-seçdiyi, adı Azərbaycan tarixində qalacaq insanın taleyinə öz tə-

sirini göstərəcək. Ancaq bunlar hamısı sonra olacaq.

Müharibə illərinə qayıdaq...

...Faşist Almaniyasının Sovet İttifaqına hücumu dinc həyatın xoşbəxtliyinə son qoydu, gənc Zərifənin, onun çoxlu yaşadlarının arzu və planlarını alt-üst elədi. Az qala bütün məktəblər, ali təhsil

müəssisələri və onların yataqxanaları hərbi xəstəxanalara çevrildi. Respublikanın arxa cəbhə hospitallarında bir milyondan çox yaralı döyüşçü müalicə olunurdu, onların yetmiş faizi yenidən cəbhəyə qayıdırdı.

Müharibə illərində Zərifə Əliyeva ən yaxın rəfiqələri ilə Bakı Dövlət Universitetində

(indi orada İqtisadiyyat Universiteti yerləşir) yaradılan hərbi hospitaldakı xəstələrə tez-tez baş çəkirdilər.

Onlar bir palatayı həmiliyə götürmüşdülər. O vaxt məktəb yaşlı qız uşağı üçün heç nədən, ən çirklilərdən belə çəkinmədən ağır yaralılara qulluq etmək nə qədər güc-quvvə, nə

78
744

Milli Məclis
M. F. Axundov adına
Kitabxanası

qədər iradə tələb edirdi.

Onların palatasında pəncərənin qabağında üz-gözü yanmış, sümükləri sınıq-sınıq olmuş təyyarəçi arxası üstə uzanmışdı. O, yeməkdən imtina edirdi, gözləri daim yumulu olurdu, palatada baş verənlərə qarşı tamamilə etinasız münasibət bəsləyirdi. Zərifə hər dəfə vaxtının çox

hissəsini onun yatağının yanında keçirir, ailəsi barədə hal-əhval tutur, cəbhədən alınan sevindirici xəbərləri ilk dəfə ona deyirdi. Öyrənə bilmişdi ki, yaralı təyyarəçinin də elə Zərifə yaşında qızı var. Təyyarəçi ailəsinə yük olmaq istəmir, elə buna görə də öz vəziyyəti haqda onlara xəbər göndərmirdi. Bir müddət ke-

çəndən sonra o, nəhayət ki, birinci məktubunu Zərifəyə diqtə elədi və Zərifə tələsik o məktubu poçt qutusuna atdı. Beləliklə, Zərifə öz boynuna daha bir iş götürmüş oldu: yaralıların diqtəsi ilə məktublar yazır və onların doğmalarına göndərirdi.

Bir dəfə onlar Kommunsit küçəsindən üzüaşağı, Zevin

küçəsinin döngəsi ilə evə tələsirdi, birdən cavan bir gəlin gördülər. Güzəl qadın idi, ancaq özünü qeyri-təbii bir tərzdə dimdik tutub, başını dikəldərək divarın böyrü ilə ehtiyatlı-ehtiyatlı yeri yirdi.

Zərifə donub qaldı, titrəyən əlləri ilə rəfiqəsini tutdu: "Gördün? Gördün? O, kor idi..." Bir az gözləyəndən son-

ra astaca əlavə elədi: "Bilirsən, mən çoxdandır ki, həkim olmaq haqda fikirləşirəm. Axı bizim ailəmizdə hamı həkimdir - atam da, anam da, böyük bacım da, Tamerlan da. Mən göz həkimi olacağam. Mənə elə gəlir ki, bu an tale mənim qəti seçimimə son nöqtəni qoydu: mən insanlara ən böyük, ən əvəzsiz neməti - dü-

nya işığını qaytaracağam...”

Dövlət imtahanları başlamışdı. Əla oxuyanlar da, bir o qədər yaxşı oxumayanlar da həyəcanlı, narahat idi. İmtahan, hamı üçün imtahandır. Zərifə suallara cavab verdikcə, professor Ümnisə Musabəyovanın üzünün güldüyünü hiss edirdi. Gənc tələbə müxtəlif göz xəstəlikləri, onların

müalicəsi və profilaktikası haqqında elə ətraflı, dolğun və həvəslə danışdı ki, elə bil bu sahədə uzun müddət işləmiş və təcrübə toplamışdı.

İmtahanlardan sonra professor Zərifəni çağırdı: “Həkimlik, ümumiyyətlə, çox gözəl, xeyirxah peşədir. Ancaq tibb elmlərindən ən xeyirxah oftalmologiya elmidir. Mən

istəyirəm ki, sən oftalmoloq olasan” - dedi. Professorun təklifi Zərifənin arzuları ilə üst-üstə düşürdü. Qız özü çoxdan bu haqda fikirləşirdi. Yeri, göyü, təbiəti bütün əzəməti ilə görmək böyük xoşbəxtlikdir! O, gözlərini yumaraq, özünü görmə qabiliyyətini itirmiş insanın yerində təsəvvür etməyə çalışdı. Bu zaman hə-

yat ona dözülməz dərəcədə kədərli göründü. Evlərinə yaxın küçədə hər gün gördüyü qoca kor kişini xatırladı. O, çəliyini yerə vura-vura yolu çətinliklə axtarıb tapırdı. Onun qocaya yazığı gəlirdi. Səsküylü rəfiqələrindən xəyalən ayrılaraq, təsirli baxışlarla qocanı xeyli izləyirdi.

Üzündən qayğısız gülüş

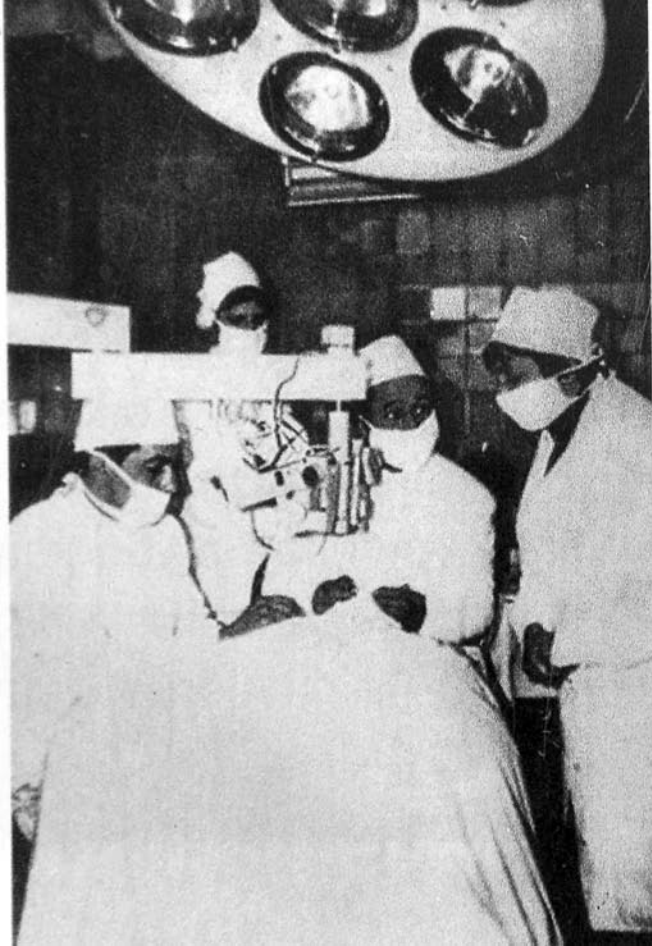
yoxa çıxdı, onu kədər kölgəsi əvəz etdi. O uzaq illərin xatirələrinin təsiri altında Zərifənin gənc qəlbində başqalarının dərdinə, kədərinə açmaq, köməyinə çatmaq kimi alicənab hisslər daha da qabarırdı. Sonralar ağ xalat geyəndə də o, bütün ömrünü insanların sağlamlığını qorumağa həsr etdi. Fitri həs-

saslığı xəstələrin qəlbinə yol tapmaqda, körpü salmaqda ona kömək etdi. Müasir həkimi bunsuz təsəvvür etmək belə mümkün deyil. Xəstələr də bu gənc qızın onların dərdinə acıdığını o dəqiqə başa düşür, ona etibar edir, ən gərgin dəqiqələrdə ona ümid bəsləyirdilər.

İllər keçirdi. Hər bir uğur,

gözünün nurunu qaytardığı hər bir insan onun sevincini qanadlandıran mükafat idi. Yola saldığı illərdə Zərifə xanım həmişə ilk dəfə əməliyyat etdiyi xəstəni xatırlayardı. Orta yaşlı qadının tam kor olmaq qorxusu vardı. Ümid ancaq əməliyyata qalmışdı. Qadın onu yaxalayan bədbəxtlikdən ümitsizləşmiş, özünə qapan-

mışdı, suallara qısa və həvəsiz cavab verirdi. Əməliyyat Zərifəyə tapşırılanda, o, həyəcanlandı. “Xəstə həkimə inanmalıdır, bunsuz həkim hətta adi bir xəstəliyi də müalicə edə bilməz.” Tez-tez atasının bu sözlərini xatırlayırdı. Burada isə söhbət heç də adi naxoşluqdan deyil, peşəkar təcrübə tələb edən mürəkkəb

əməliyyatdan gedir. Naümid, ruhdan düşmüş qadın gənc cərraha inanırmı? Burada Zərifə xanımın köməyinə insanlarla qarşılıqlı münasibət yarada bilmək bacarığı gəldi. O, qadını əməliyyata razı sala bilməyə müvəffəq oldu.

Nəhayət, ən məsuliyyətli an gəlib çatdı. Gənc cərrah öz əlləri ilə xəstənin gözündən

sarğını açdı. Dərin sükut hökm sürürdü. Xəstə elə vəziyyətdə idi ki, baxışları bir nöqtəyə dikilmişdi. “Doğrudanmı görmür?” Bu uğursuzluq ehtimalı Zərifə xanımı elə sarsıtdı ki, dizlərinin taqəti kəsildi.

Birdən o, inanılmaz səs eşitdi:- Deyəsən... mən... görürəm...- Sonra sevinc dolu bir

səs: - Həkim, mən görürəm!

Həkim isə qeyri-iradi axan göz yaşlarını gizlətmək üçün palatadan çıxmışdı... Nə qədər belə həyəcanlı, gərgin, unudulmaz, anlar yaşadı o!

Hər dəfə xəstələr üçün həyəcan keçirir, iztirab çəkirdi. İnsan əzabına dözməyə öyrəşməmişdi, öyrəşmək də istəmirdi. Onun ürəyindən ke-

çən ilk şey kömək etmək idi. Həyat öz qaydasında gəldirdi. Bu vaxt ərzində Zərifə xanım kifayət qədər təcrübə toplamışdı. Namizədlik dissertasiyasının mövzusu ictimai nöqtəyi-nəzərdən oftalmologiyanın aktual problem-inə-traxoma ilə mübarizəyə aid idi. Zərifə xanım dissertasiya üzərində işləyə-işləyə

yüzlərlə, minlərlə xəstənin sağlamlığını özünə qaytardı. Uşaq evlərindəki neçə-neçə uşağı müalicə etdi.

* * *

Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlikləri İnstitutunda işləməyə başladığı ilk gündən Zərifə xanım özünün peşəkarlığı və insani keyfiyyətləri ilə nəzərə çarpacaq dərəcədə seçil-

məyə başladı. O vaxt Azərbaycanın bir sıra rayonlarında traxoma kimi xəstəlik tüğyan edirdi. Kəndlərdə, qəsəbələrdə traxoma xəstəliyinə meyilli adamlar, bütöv ailələr kor olurdular. Elə o vaxt Zərifə xanım tərəddüd etmədən könüllülərdən ibarət briqadanın sıralarına daxil oldu. Bu xəstəliyə yoluxmaq

təhlükəsini unudaraq, o, xəstələri müalicə edirdi, əhali ilə görüşürdü, profilaktiki tədbirlər görürdü. Azərbaycanda traxoma üzərində çalınan qələbədə onun layiqli payı vardı.

Bundan əlavə Zərifə xanım qlaukoma və zəif görmənin qarşısını almaq məqsədi ilə tədbirlər keçirmək üçün dəfəflərlə respublikanın böl-

gələrinə getmişdi. Qlaukomaya meyilli xəstələri aşkar etmək üçün o, uzun illər Əli Bayramlı (indiki Şirvan) şəhərinin sənaye müəssisələrində ciddi diaqnostik iş aparmışdı. Bu xəstəliyə meyilli olanları Zərifə xanım tez dispanser qeydiyyatına götürüb, stasionar müayinə və müalicəyə cəlb edirdi. Bundan başqa o,

bu şəhərin məktəblərində yaxını görən uşaqları müəyyənləşdirmək üçün böyük iş apardı.

Zərifə xanım sevdiyi tibb peşəsinə inamla və ədalətlə xidmət edirdi. O, öz varlığıyla həmkarları və xəstələri arasında xüsusi inam və xeyirxahlıq atmosferi yaradırdı.

Bununla belə, o, heç vaxt

fərqlənməyə çalışmırdı, özünü camaata göstərmək üçün işləmirdi. Ordinatorluqdan başlayaraq tanınmış həkimə, alim-akademikliyə qədər uzanan bu çox çətin və şərəfli yolda o, öz ciddiyətini qoruyub saxladı.

...1962-ci ildə Azərbaycanın ucqar kəndlərindən birində, sadə bir kənd əməkçisinin

ailəsində bədbəxt hadisə baş vermişdi: yeddinci sinif şagirdi Nazilə xəstəlik nəticəsində iki gözündən kor olmuşdu. Amma onun anası taleyin hökmü ilə başırmayaraq, Bakıya Göz Xəstəlikləri İnstitutuna gəldi. Gənc xəstəni müayinə edən kişi həkim ümitsiz halda əllərini yellədi. Ondan gözlərini çəkməyən ana hönkür-hön-

kür ağlamağa başladı. Göz yaşları içində yalvardı: “Allah xatirinə, mənim qızıma kömək edin!”

Həkim ayağa qalxdı, başını yelləyərək bəd xəbəri verdi: “Əfsus, sizin qızınız ömrü boyu kor qalacaq...” Bu sözlər ananın ürəyini sanki deşib keçdi və o, qışqıraraq: “Yox! Həkim, ola bilməz!” de-

məkdən özünü saxlaya bilmədi.

On dörd yaşlı Nazilə durdu, inamsızlıqla divarlara toxuna-toxuna qapıya doğru yönəldi. Göz yaşlarını güclə saxlayaraq pıçıldadı: “Anacan, ağlama, gəl burdan gedək!”

Həkim bu dramatik səhnədən məyus olsa da, artıq gec idi, ana öz qızı ilə kabinetini

tərk etmişdi. Ana-bala onları bürüyən bədbəxtlikdən dəhlizdə donub qalmışdılar. Qonşu kabinetdən çıxan ağ xalətli qadın onların yanında ayaq saxladı. Cəld hərəkətlə Nazilənin saçını sığalladı:

- Qızım, adın nədir?

- Nazilə - qız güclə cavab verdi.

- Gəl mənimlə gedək! Nə

dərdin varsa, mənə danışarsan.

Qadın onları öz kabinetinə apardı. Ətraflı sorğusuala başladı, qızın gözüne baxdı və ürək-dirək verdi:

- Su için, sakit olun, heç vaxt ümidi itirmək olmaz.

O, ümitsiz anaya, Allahın göydən göndərdiyi mələk kimi göründü.

Bir müddətdən sonra baş həkim Nazim Əfəndiyev kabinetə gələrək soruşdu: - Zərifə xanım, burada nə baş verib?

- Professor, xahiş edirəm bu qızın gözünü yoxlayın, məcə hələ əməliyyat aparmaq olar.

Əfəndiyev xəstəyə baxaraq, rəyini verdi: - Əvvəlcə terapiya etmək lazımdır. Altı

ay. Bundan sonra əməliyyat etmək olar. Onun görməsi üçün şans var.

Uzun sürən altı ay ...Bütün bu vaxt ərzində Zərifə xanım onları yoxlamağı bir gün də yaddan çıxarmadı. Bakıda tanışları, qohumları olmayan ana ilə qız, Zərifə xanıma rast gəldikləri üçün talelərindən çox razı idilər.

Zərifə xanımın gəlişi onlara şəfalı bir məlhəm kimi təsir edirdi.

Nəhayət, gözlənilən gün gəlib çatdı. Əməliyyatdan sonra Nazilənin gözlərindən sarğı açıldı. O, artıq görürdü! Qız qətiyyətsiz baxışları ilə üzünü görmədiyi xilaskarını axtarmağa başladı... və onu tanıdı:

- Bu, sizsiniz... Siz mənə gözlərimin işığını qaytardınız!

Həmi onları təbrik etdi:

- Gözləriniz aydın olsun!

Zərifə xanım bununla öz missiyasını bitmiş hesab etmədi; uzun illər Nazilə və onun anası ilə əlaqələrini kəsmədi, bacardığı qədər onlara kömək göstərdi.

Zərifə Əliyeva müasir

dünyada həkim etikasından bəhs edən “Yüksək əqidə” adlı əsərində özünün insan kredosu ilə bütövlük təşkil edən sənətinin sirlərini açır: “Vicdan bizim əsas hakimimizdir. Çətin dəqiqələrdə də, xoşbəxt saatlarda da onunla baş-başa qalanda, o, soruşur: Ağ xalat geyməyə haqqın varmı? Sənin əllərin, xəstə-

likdən əziyyət çəkənə yalnız biliyini deyil, həm də qəlbinin həyəcanını, ürəyinin yanğısını çatdırıb bildimi? Düzünü desək, vicdanın şəxsi mühakiməsindən şərəflə keçmək böyük xoşbəxtlikdir. Yaxşı həkim həmişə xəstə ilə birlikdə həyəcan keçirir, xəstənin ağrısı elə həkimin şəxsi ağrısıdır. Əgər sağlamlığını itirən şəxs

yenidən ona malik olursa, demək, həkim də yenidən həyata qayıdır, doğulur. Bizim sənətimizin mənəvi təməli də elə bundadır. N.A.Semaşko "Həkimlikdən gözəl sənət yoxdur: xəstə bizə yalnız öz sağlamlığını yox, bütün həyatını etibar edir," - deyə yazırdı.

Qədim kəlamları tez-tez xatırlayan Zərifə xanım de-

yərdi: "Sağlam bədəndə sağlam ruh olar." O deyərdi ki, bizim hər birimiz öz həyatımızda bu və ya başqa şəkildə səhiyyə işçiləri ilə qarşılaşırıq. Milyonlarla adamın səhhəti və fəaliyyətinin məhsuldarlığı əhəmiyyətli dərəcədə tibbi xidmətin vəziyyətindən və effektivliyindən asılıdır. O, tez-tez böyük rus

yazıçısı və həkimi Anton Pavloviç Çexova istinad edərdi. “Həkimin peşəsi - mücahidlikdir. O, əsl fədakarlıq, geniş ürək və təmiz niyyət tələb edir. Heç də hamı buna qadir deyil.”

Zərifə Əziz qızı dəfələrlə təkrar edirdi: “Həkim üçün xəstənin mənafeyi hər şeydən yüksəkdir.” Mükəmməl

psixoloq olan Zərifə xanım başa düşürdü ki, xəstəylə etibarlı ünsiyyət həkimin ən yaxşı köməkçisidir. Həkimlə xəstə arasındakı qarşılıqlı ünsiyyət, səmimi dialoq xəstənin orqanizminin müqavimətinin artmasına, onun gizli resurslarını sağlamlıq üçün səfərbər etməyə təsir göstərir. Əksinə, ehtiyatsız söz, kəskin jest, yol

verilmiş nəzakətsizlik, kobudluq, ədəbsiz rəftar xəstənin vəziyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxarır.

Tibb elmləri doktoru, tibb xidməti polkovniki V.İ.Vaynşteyn Zərifə Əziz qızı Əliyevanı ehtiramla xatırlayıb deyirdi ki, onun xarakteri hey-rətəmiz idi. Onu yüksək vətəndaşlıq və peşəkar prinsipi-

allıq səciyyələndirirdi. İstər söhbətlərində, istərsə də məqalələrində - həmişə həkimlik peşəsinin təmizliyindən danışırdı, dönə-dönə bildirirdi ki, elmi-texniki tərəqqi dövründə həkimlərin mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri nəinki aşağı düşməməli, əksinə, daha da yüksəlməlidir.

Bir dəfə həyat yoldaşım

məni məşhur dramaturq və şair A.Safronovun "Ürək əməliyyatı" pyesinin ilk tamaşasına dəvət etmişdilər. Heydər Əliyev, Zərifə xanım və pyesin müəllifi də tamaşaya baxmağa gəlmişdi. Bizim Rus Dram Teatrının aktyorları onların qarşısında əsl möcüzə yaratdılar. Onlar xüsusi ruh yüksəkliyi nümayiş etdirdilər.

Öz bənzərsiz oyunları ilə həkimlərin gündəlik həyatını, ümumbəşəri şücaət göstərmiş cərrahlardan birinin fəaliyyətini və faciəli taleyini inandırıcı tərzdə işıqlandıra bildilər. Həmin cərrah öz həyyatı bahasına xəstəni ölümdən xilas etmişdi. Biz Zərifə xanımın səhnədə baş verənlərə canlı, birbaşa reak-

siyasını yaxından izləyə bildik. Fasilə zamanı tamaşa haqqında onun xoş rəyini eşitdik. Etiraf etdi ki, artistlərin oyunundan gözləri yaşarıb. Zərifə xanımda belə qeyri-adi emosionallıq vardı...

Professor A.N.Dobromislov Zərifə Əliyevanın zəngin həkimlik praktikasına və müdrik həyat təcrübəsinə əsas-

lanan tövsiyələrini yüksək qiymətləndirdi. Bu cəhətdən o, həkimin "sözlə müalicə"sinə xüsusi qeyd edirdi. Professorun fikri Zərifə xanımın səmimilik, xəstəni başa düşmək bacarığı, xeyirxahlıq, təvazökarlıq, təmənnəsizlik kimi keyfiyyətlərin səhiyyə əxlaqının əsasını təşkil etdiyi fikrinə tamamilə uyğundur. Dobro-

mıslöv bir dəfə Zərifə xanımın xəstələrini necə qəbul etdiyinin şahidi olduğunu xatırlayıb deyirdi ki, Zərifə Əliyevanın müayinəsindən və müalicə təyin etməsindən sonra xəstələr kabineti təbəssümlə, ruhla, ümidlə, minnətdarlıqla və inam hissi ilə tərk edirdilər.

Bəli, Zərifə xanım olduq-

ca nizam-intizamlı xanım idi. Ciddi və özünə qarşı tələbkar idi, başqalarından da bunu umurdu. Mənəvi borc və məsuliyyət duyğuları onu bircə an da tərk etmirdi. Vədinə xilaf çıxmaq ona yad idi. Kifayət qədər nüfuzlu bir şəxsiyyət kimi ətrafındakıların hörmət və ehtiramını qazansa da, həmişə özünü sadə və tə-

vazökar aparardı. Başqalarının vaxtına qiymət verməyi də bacarırdı, ünsiyyətdə olduğu insanlarda yalnız yaxşı keyfiyyətləri görməyi də.

Onun haqqında fikirləşdikdə qeyri-iradi olaraq bu kəlamı xatırlayırsan: “Hörməti pulla almaq olmaz, onu ancaq səxavətlə, xeyirxahlıqla və şəfqətlə qazanmaq olar.”

ZƏRİFƏ VƏ HEYDƏR

1949-cu ildə Zərifə Əliyeva Bakıya qayıdır. Bir ildən sonra da Heydər. Ayrılıq ancaq onların məhəbbətini möhkəmləndirib və onlar ailə qurmaq qərarına gəlirlər.

Hər şey yaxşı olardı, bir bu mənzil problemi olmasaydı - Dövlət Təhlükəsizlik Ko-

mitəsinin zabiti İçərişəhərdə yarımzirzəmi mənzildə anası və qardaşları ilə birlikdə kirayənişin yaşayırdı. Onlar - Zərifə və Heydər daha tez-tez görüşür və başa düşürdülər ki, öz xoşbəxtliklərini tapıblar. El arasında bu barədə deyirlər: “Onların ulduzu göydə barışıb.”

1952-ci ildə mənzil prob-

lemi həll olundu. Heydər Əliyev çoxdan gözlədiyi ikiotaqlı mənzili aldı.

Heydər və Zərifənin məhəbbəti onların taleyinə düşən sınaqlara dözdü, öz ziyası ilə onların ailə ocağını şəfəqləndirdi. 1954-cü ilin noyabrında gənclərin nıgahı Vətəndaşlıq şöbəsində qeyd olundu və Heydər Əliyevin bir

müddət əvvəl aldığı mənzildə sadə bir toy elədilər.

İstedadlı gənc zabit Heydər Əliyevin bu ailədə görünməyə başladığı ilk gündən Zərifənin atası, böyük dövlət və elm xadimi Əziz Məmməd-kərim oğlu Əliyev bəsirətlə başa düşdü ki, o, tək-cə layiq-li kürəkən yox, həm də qələ-cəyin parlaq dövlət xadimidir.

Taleyin lütfünə şübhə etmə-dən həyat yoldaşı, Zərifənin anasına dedi: "Ay Leyla, Hey-dər çox böyük adam ola-caq..."

Heydər Əliyev bu ailənin arzu edilən qonağı olmağa başladığında, adamları tanı-maqda böyük təcrübəsi və biliyi olan Əziz Məmmədkə-rim oğlu yenidən təkrar etdi:

“Bu oğlan əsl qızıl külçəsidir, onun parlaq gələcəyi var.”

Heydər və Zərifə başa düşürdülər ki, onların görüşü taleyin nadir hədiyyəsidir. Bu məhəbbətin tarixi haqqında sonralar çoxlu şeirlər yazılıb, kinofilmlər çəkilib. Vaqif Mustafayev bu mövzuya “Əsl məhəbbət haqqında” adlı həyəcanlı, dramatik film həsr edib.

Və ekranda biz baş qəhrəmanın - Heydər Əliyevin rıq-qət doğuran etirafını eşidirik: “Mən həqiqətən onu çox sevirdim. Onun da mənə olan məhəbbətini hiss edirdim. Düşünürəm ki, bizim bir-birimizə olan məhəbbətimizin köklərinin nə qədər dərinə olduğunu sübut etməyə ehtiyac yoxdur.”

Əziz Əliyevin ailəsində səmimi, zarafatçıl, şən Zərifəni hamı “bizim ocağın gülü” adlandırırdı. Sonra o, İzzət xanımın ocağına köçdü və Heydər Əliyevin ailəsinin gülü oldu.

...Belə bir atalar misalı var: “Gəlin ocağa çəkər”. Zərifə xanım qayınanasını çox sevirdi. İzzət xanım yüngülcə

xəstələnəndə belə, gəlini ondan bir addım da aralanmazdı, qeydinə qalar, qulluq göstərərdi. O, tək-cə sədaqətli və sevimli qadın yox, həm də diqqətli gəlin idi. Oxumaq, elmi yaradıcılıq, həkimlik - heç nə onun İzzət xanıma olan qayğısına mane ola bilməzdi. Zərifə xanım deyirdi ki, gəlin ərinin ocağında hər şeydən

əvvəl gəlidir, buna görə onun başlıca vəzifələrindən biri "evin ab-havasına diqqət eləməkdir". İzzət xanım da Zərifəni həddindən çox sevirdi. Ona ana nəvazişi ilə yanaşırdı. Söhbət Zərifədən gedəndə, İzzət xanım - O, əsl Azərbaycan gəlininin nümunəsidir - deyərdi.

Zərifə xanım heyrət edi-

ləcək dərəcədə ürəyi geniş insan idi. Qətiyyən tərifi sevməzdi. Son dərəcə zərif, nəzakətli, ədəbli, üzügülər, sadə, xoşrəftar idi. Hətta xoşuna gəlməyən adamlarla da ehtiramla davranardı. Kiminsə köməyə ehtiyacı olduğunu ona hiss etdirən kimi, sözlə və işlə ona kömək etməyə tələsərdi. Xahiş edənlərdən heç

kimi köməksiz və ümitsiz yola salmazdı, adamlar arasında fərq qoymazdı. O, böyük insan məhəbbətiylə birgə doğulmuşdu. Bu məhəbbət ürəyinin genişliyindən, səxavətindən, müdrikliyindən irəli gəlirdi.

Təvazökarlıq onun təbiətində idi. O, heç vaxt hiss etdirməzdi ki, respublikanın

“birinci xanımı”dır. Təşəxxüş, özünü tərifləmə onda ikrah hissi yaradardı. Onun haqqında yazmaq istəyən müxbirlərə etiraz edərdi.

Tibb elmləri doktoru, professor Z.Skripçenko qəhrəmanımızı xarakterizə edərkən yazırdı ki, ailə həkimi, sevimli qadın, qayğıkeş ana! Mən Zərifə Əziz qızını belə gördüm.

Skripçenko həmkarlarından birinin evində qonaq olmalarından və yüksək ziyalılar yığıncağında Zərifə xanımın sadəliyi, həyatsevərliyi ilə hamını valeh etməsindən danışaraq qeyd edirdi ki, Zərifə Əziz qızı fortepianoda ifa etdi, populyar melodiyaları, rəqs musiqisini ifa etməklə məclisə hərarət və şənlik bəxş etdi.

Xeyirxahlıq, insanpərvərlik, ziyalılıq Zərifə xanımı əfsanələşdirmişdir. Alim kimi o, fundamental əsərlər qoyub getmişdir. Onun irsi, elmi nailiyyətləri, pedaqoji təcrübəsi daim tədqiqat obyektinə olmuşdur.

Mərkəzi Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun oftalmologiya kafedrasının pro-

fessoru, akademik Filatov mükafatı laureatı V.Şmelyova yada salır ki, həyatda mənim bəxtim gətirib. Tale mənə qeyri-adi insanla ünsiyyətdə olmağı nəsim eləyib. Son günlərə qədər Zərifə Əliyeva mənim yaddaşımda eynən həyatda olduğu kimi - qeyri-adi bir şəxsiyyət kimi qalıb. Onu səciyyələndirən xüsusiyyətlər

hər şeydən əvvəl həyat eşqi və geniş maraq dairəsi idi. Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda kafedra müdiri olanda Zərifə Əziz qızı gənc oftalmoloqların yetişdirilməsi üçün əzmlə çalışır, onlara peşə sirlərini öyrətmək üçün çox zəhmət çəkirdi. Onun tələbələrindən dəfələrlə eşitmişdim ki, Zərifə Əziz qızı onlara

qarşı çox diqqətli və qayğıkeş, eyni zamanda da tələbkar idi; onlara həmişə kömək edir, dayaq olurdu. Onları həyatda da, elmdə də təmiz olmağa səsləyirdi. Yetirmələri öz aralarında onu "bizim anamız" deyə çağırırdılar.

Onun sadəliyi təsvirə gəlməzdi. Akademik, əməkdar elm xadimi, müxtəlif mü-

kafatların laureatı olmasına baxmayaraq, Zərifə Əziz qızına hər hansı sadə insan müraciət edə bilərdi və o, çox məşğul olsa da, hamıya kömək əli uzatmağa çalışırdı.

O, hər şeylə yaxından maraqlanırdı. O, ailədə sədəqətli həyat yoldaşı, qayğıkeş ana, sevimli nənə idi. Və hər kəsə, hər şeyə vaxt tapırdı.

Görünür Zərifə Əliyeva şəxsiyyətinin gücü məhz onun insanların qayğı və iztirablarına, niyyət və arzularına fədakarcasına xidmətindədir. Qəribədir ki, işinin başından aşmasına, mühüm məsələlərlə - iş, elmi fəaliyyət, ailə məsələləri ilə məşğul olmasına baxmayaraq, kiçik şeylərlə sevinməyə də vaxt

tapırdı. O, uşaq kimi adi məişət sevincindən zövq almağı bacarırdı və dünyanı bütövlükdə qavramaq qabiliyyətinə malik idi. Quşların nəğməsi, dənizin rəngi, yolun kənarındakı çiçək, kiminsə küçədə təsadüfən gülümsəməsi -bütün bunlar ona tükənməz həyat eşqi verir, onu valeh edirdi. Zərifə xanım bitməz-tükən-

məz enerjisi ilə rəfiqələrinin yığıncağlarının canı idi; həm pianoda ifa edir, həm oxuyur, həm də şeir deyirdi. Rus, tatar, üzбек, ləzgi, avar... mahnılarını bilirdi. Yəqin bu, atasının xidməti keçmiş i ilə bağlı olaraq, ailənin diyardan-diyara köçməsinin və müxtəlif mədəniyyətlərlə temasda olmasının nəticəsi idi. Lakin

bütün bunlarla bərabər, onun mənəvi dünyasını Azərbaycan mədəniyyəti, musiqisi və ədəbiyyatı təşkil edirdi.

Bizim qəhrəmanın mənəvi təşəkkülündə, şəxsiyyətinin formalaşmasında atası və anası eyni dərəcədə təsirə malik canlı nümunə olmuşdular. Zərifə Əliyevanın anası Leyla xanım müdrik, uzaq-

görən, qonaqpərvər, eyni zamanda sadə və mehriban qadın idi. O, məişətə, geyimə, qadının təbii bəzəyinə münasibətdə son dərəcə təmkinli olması ilə fərqlənirdi. Onun əziz bir əmanəti - toy hədiyyəsi olan sırğası və qaşlı üzüyü vardı.

Onun mətbəx məharəti, davranışa ciddi münasibəti,

səbirliliyi, çalışqanlığı, işdə sistemliliyi, vaxtın qədrini bilməsi Zərifəyə keçmişdi. Bütün bunlarla bərabər, həyatı ləyaqətlə yaşamaq qabiliyyəti, dünyanın gözəlliklərinə heyran olmaq, poeziyaya, musiqiyə, həvəs... - hər şey onun valideyinlərinin yaratdığı əlverişli mühitin, səmərəli iqlimin təsiri altında formalaşmışdı.

Zərifə xanım dövlət və mədəniyyət sahələrində daha böyük səmərə verə bilərdi. Lakin taleyin əmri ilə Zərifə xanım elə bir insana rast gəldi ki, onun qismətinə millətin lideri olmaq missiyası, qüdrətli dövlət təşkilatçısı, cəmiyyəti dəyişdirən islahatçı olmaq missiyası yazılmışdı. Zərifə xanım bu adamın sevilən və

sevən həyat yoldaşı olaraq, onun görəcəyi işlərin miqyasını dərk edərək, onun arxadaşı olmağı özünə borc bildi.

Zərifə Əliyeva haqqında danışarkən oxucunun diqqətini daha bir mühüm məqama cəlb etmək lazımdır. Öz-özümüzə sual verək: Biz hakimiyyətdə yüksək vəzifə tutan çoxmu kişinin həyat yolda-

şının professional fəaliyyəti haqqında bilirik? Dövlət xadimlərinin böyük əksəriyyətinin arvadları - təkcə Sovet İttifaqında yox, elə indi də demək olar ki, bütün ölkələrdə (hələ qadınların ənənəvi olaraq qapalı ev şəraitində yaşadığı Şərqi ölkələrini demirik) - camaat arasında ancaq seçkilərlə, ya xeyriyyə tədbirlə-

riylə əlaqədar, yaxud da ərlərinin dövlət vəzifəsiylə bağlı nümayəndə funksiyasında çıxırlar. Sovet İttifaqında yüksək vəzifəli rəhbərin - Baş katib daxil olmaqla, MK katiblərinin, müttəfiq respublikaların katiblərinin, nazirlərin və hətta aşağı dərəcəli məmurların arvadları da adətən işləmirdilər, ictimai həyatdan

kənarda, səhnə arxasında qalırdılar. Bu mənada Zərifə Əliyeva böyük istisna təşkil edirdi. O, həyat yoldaşına, ailəyə sədaqətlə xidmət etməyi, eyni vaxtda tibb elminə xidmət etməklə təbii şəkildə uzlaşdırırdı. O, hətta Heydər Əliyev respublikaya rəhbərlik edəndə, sonra Sovet dövlətinin rəhbərlərindən biri olanda

da öz işini tərk etmədi. Parlaq taleyini bölüşdüüyü insanın qazandığı çox böyük nailiyyətlərdə onun əməyinin, qabiliyyətinin, ürəyinin hərarətinin də payı var idi.

Zərifə Əliyevanın həmkarı, Mərkəzi Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun kafedra müdiri, əməkdar elm xadimi N.Şulpina ona məqalə

və duyğulu şeirlər həsr edib. O, yazır ki, Zərifə Əziz qızı gözəl nitq mədəniyyətinə malik idi. Onun Azərbaycan və rus dillərində nitqi, elmi tribunallardan eşidilən çıxışları özünün dəqiqliyi və aydınlığı ilə həmkarlarının diqqətini cəlb edirdi. Bir qayda olaraq o, möhkəm yaddaşına arxalanaaraq, mətnə baxmadan çıxış

edərdi və diqqətlə hazırlanmış rəngli slaydlar, cədvəllər köməyi ilə mövzunu açardı.

N.Şulpina öz həmkarının yalnız tibb sahəsində deyil, eyni zamanda mədəniyyət, incəsənət, siyasət məsələlərində də qibtə ediləcək dərəcədə məlumata və səriştəyə malik olduğunu xatırlayır. Ukrayna incəsənət dekadası

vaxtı ona Zərifə xanımla birlikdə əfsanəvi Neft Daşlarına səfər etmək nəsim olub və Zərifə xanım orada dəniz neftçilərinin mədəniyyət evində parlaq çıxış edib. Sonra dinləyicilərin reaksiyasını öyrənmək məqsədilə sakitcə rəfiqəsinə müraciət edərək soruşub: “Necə alındı?” Sevincdən gözləri yaşarmış N.Şul-

pina həyəcandan həmkarının çıxışından duyduğu fərəh, qürur hissini ifadə etməyə söz tapa bilməyib. Sonra Zərifə xanım royal arxasında əyləşib. Milyonlarla insanın sevdidi mahnıların melodiyaları - Dunayevskinin filmlərə bəslədiyi musiqilər səslənib: Zərifə xanım həmkarını səhnəyə dəvət edib. Onlar duet oxu-

yublar. Zalı n həyəcanlı reaksiyasını təsəvvür etmək olar. Dəfələrlə belə olmuşdu.

Ciddi mühazirə və çıxışlardan sonra Zərifə xanım hər dəfə nümayəndələri özünün musiqi qabiliyyəti ilə təəcübləndirirdi. Onun istedadı haqqında tələbkar olan peşəkar musiqiçilər də xoş rəy söyləyirdilər.

Şulpina eyni zamanda qəhrəmanımızın ailəyə, uşaqlara, nəvələrə olan qayğısını və məhəbbətini qeyd edir.

“Əgər Zərifə Əziz qızını ailənin xeyirxah dahisi adlandırsam, səhv etməərəm. Tale məni müxtəlif peşə sahibləri ilə rastlaşdırıb. Mən ailədaxili çəkişmələri də görmüşəm. Lakin tam səmimiyyətlə

deyə bilərəm ki, Zərifə Əziz qızı kimi öz varlığını tamamilə ailəyə həsr edən, ailənin qayğılarıyla yaşayan başqa bir adam xatırlamıram.

...Zərifə xanım çətin anda hər bir adamın köməyinə çatmağa çalışan insan idi. Bu, ondan uzaqda olan adamlara münasibətdə də özünü göstərirdi. Belə vaxtlarda o, özünün

bütün imkanlarından istifadə edirdi. Təbii ki, bu, onu hamının sevimlisinə çevirmişdi...”

İnsan üçün sağlığında xalqın hörmətini qazanmaqdan, həyatdan gedəndən sonra isə tarixdə özünə şərəfli ad qoymaqdan böyük xoşbəxtlik ola bilməz. İş yoldaşları, alimlər, mütəxəssislər və sadə zəhmətkeşlər onu

xoş sözlərlə, minnətdarlıq hissi ilə xatırlayırlar. Akademik Mirqasimov adına Respublika klinik xəstəxanasında uzun illər xadimə işləmiş Məleykə Sadıqovanı tale çox sınaqlara məruz qoymuşdu. Əri hərbi xidmətçi idi və otuz yeddi yaşında bu dünyanı tərk eləmişdi. O, yeddi uşaq anası idi. Həqiqətən, Allah öz yarat-

dıqlarına rəhm edir. Uşaqlar böyüyürdülər. Ailə çətinliklə dolanırdı. O vaxt sanki Allah Zərifə xanımı Məleykə üçün pənah göndərir. O, adi bir xadimə idi. Zərifə xanım isə məşhur alim, həkim. Lakin Məleykənin bəxti gətirir. O vaxt o, həmin xəstəxanaya təzə gəlibmiş. Rəfiqələrindən biri soruşur: "Sən heç olmasa

bilirsənmi, kimin kabinetini süpürüb təmizləyirsən?" Çiyinlərini çəkir: "Haradan bilim?"

Zərifə xanım çox rəhmdil, səxavətli insan idi. Bir dəfə onu yanına çağırıb oturdur. Bir müddət susur. Gözlərini qadından çəkmir. Nəhayət, o, sükutu pozur: - Təmizliyə, çalışqanlığına görə çox sağ ol, mənim bacım! Sən səlqiəli

adamsan. - Yenidən susur, fikirləşir. Sonra yavaşca, nəvazişlə deyir: - Necə yaşayırınsınız, güzəranınız necədir? Eşitmişəm sənin yeddi uşağın var...

- Məleykə bacı, - o, danışır. - Mən mühasibatlıqda xəzinədara demişəm ki, mənim bu ayımın maaşını sizə verirsiniz.

Həqiqətən Məleykə xanımın pula ehtiyacı vardı. Uşaqlar kiçik idilər, maaş isə az idi, çatmırdı.

...Bir dəfə Zərifə xanım yenə onu çağırır. İş, dolanışiği haqda soruşur. Sonra ona təzə, ütülənmiş xalat verir: "Mənə dardır, sənə bağışlayıram." Vaxt keçir, onu yenidən kabinetinə dəvət edir.

Masanın üstünə müxtəlif rənglərdə üç bağlama parça qoyur: "Mən bunları sənin qızların üçün almışam, maaş alaram, tikdirmək üçün pul verərəm. Qoy sənin qızların qəşəng geyinsinlər."

Məleykə xanım ömründə belə xeyirxah adam görməmişdi. Zərifə xanım onun acı taleyindən, çətin güzəranından

xəbərdar olduğu üçün yükünü yüngülləşdirmək istəyirdi. Məleykə göydə Allaha, yerdə isə Zərifə xanıma dua edirdi. Onun uşaqları dəfələrlə Zərifə Əliyevanın qayğısını görmüşdülər.

Onun belə xeyirxah işlərini saymaqla qurtarmazdı. Zərifə xanım ailəsi ilə birlikdə Moskvaya köçəndə də onları unutmur.

Məşhur Azərbaycan modelyeri Fəxriyyə Xələfova danışır ki, Zərifə xanım mənim yadımda Azərbaycan qadınının, anasının ideali kimi qalıb. O, eyni vaxta bir neçə işin öhdəsindən gəlməyi bacarırdı, daim hərəkətdə idi. Onun öhdəsinə böyük məsuliyyət düşmüşdü. Əvvəla - ailə, ikinci - rəhbərlik etdiyi böyük kollek-

tiv, bir sıra ictimai vəzifələr. Bundan əlavə, doğmalarının, yaxınlarının qayğısı, ona ümidlə müraciət edən tanımadığı adamları da naümid, köməksiz qoymaması.

* * *

Zərifə xanımın qızı Sevil Bakı Dövlət Universiteti şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb dili

şöbəsində oxuyurdu. O, sadə, lakin zövqlü geyinirdi, təhsildə nümunəvi idi. Kursun bütün tələbələri ilə mehriban, səmimi münasibətdə idi, müəllimlərə xüsusi hörmət bəsləyirdi, heç vaxt və heç nə ilə yüksək vəzifəli şəxsin qızı olduğunu nümayiş etdirməzdi.

Sevilin qardaşı İlhamın geniş dünyagörüşünə malik

şəxsiyyət kimi formalaşmasında, istedadlı, işgüzar keyfiyyətlərini, aktiv fəaliyyətini gerçəkləşdirə bilməsində, şübhəsiz, ailə mühiti, Zərifə xanımın tərbiyəsi də öz sözünü demişdi... Oftalmologiya sahəsində sensasiya yaradan monoqrafiyası - "Azərbaycanın bəzi kimya sənayesi müəssisələrində işləyənlərin

görmə orqanının vəziyyəti” adlı kitab meydana gəldi. 1977-ci ildə Moskva Göz Xəstəlikləri ETİ-də bu nadir monoqrafiyanın müzakirəsi keçirildi və monoqrafiya doktorluq dissertasiyası kimi qəbul edildi.

Zərifə xanım layiq olduğu təbrikləri qəbul etdi:

- Bu, mənim milli səhiy-

yədə ilk addımımdır. Əsas yol - qarşıdadır.

O, yaxşı bilirdi ki, neft-kimya sənayesinin sürətli inkişafı məşğul olduğu problemin əhəmiyyətini gündəngünə artırır. Axtarışlarını, tədqiqatlarını davam etdirdi, İttifaq və beynəlxalq miqyaslı nəşrlərdə məqalələri çap olundu, tədqiqatlarının nəti-

cələri yeni monoqrafiyaların səhifələrini bəzədi.

Onun təşəbbüsü ilə Bakı Məişət Kondisionerləri zavodunda xüsusi elmi laboratoriya yaradıldı. İstehsal mühiyyətinin görmə orqanına təsirinin təhlili nəticəsində bu laboratoriyada nadir materiallar toplandı. Bu materiallar təsirli profliaktiki tədbirlərin həyata

keçirilməsinə geniş imkan verdi. Beləliklə, Zərifə xanıma doktorluq dərəcəsi qazandıran monoqrafiya, milli tibbin bu sahədəki tərəqqisini göstərən yeni elmi kəşflər üçün meydan açdı.

Zərifə xanım öz əsərlərini “atasının ömrünün davamı” sayırdı.

Heydər Əliyevin həyat

verdiyi zavodun, həyat yoldaşının mühüm bir fəaliyyət sahəsi olması əlamətdar hadisədir. Zərifə xanımın buradakı laboratoriyada apardığı axtarışlar onun taleyində silinməz izlər qoydu.

Sevil Əliyeva "Bilirsiniz, o, qeyri-adi dərəcədə təvazökar idi. Hətta Lenin adına saraydakı (indi Heydər Əliyev

Sarayı - H.M.) rəsmi tədbirlərə anam az qala hamıdan tez, zal yariboş olanda gələrdi, zalın dolu olduğu vaxtlarda isə foyedən yuxarı qalxar və oradan öz yerlərimizə düşərdik.

O, bəzi nazir arvadları kimi qəsdən gecikib, aşağıdan yuxarıyadək bütün zalı tənənə ilə keçib özünü nü-

mayiş etdirməzdi. Həmişə mühafizəçidən xahiş edərdi: “Televiziya işçilərinə xəbərdarlıq edin ki, bizi çəkməsinlər”.

Atamın tədbirlərə anamla birgə getməsinə gəldikdə isə, bu, atamın ona böyük məhəbbəti ilə bağlı idi. Atam onsuz yaşaya bilmirdi.

Anam uşaqlara, ailəyə

çox bağlı idi. Bu onun üçün həmişə birinci yerdə dururdu. Atam bilirdi ki, anamın böyük elmi potensialı, qabiliyyəti var. Buna görə də, onun irəli getməsinə çalışırdı. Yadımdadır, gecə biz hamımız yatandan sonra anam öz elmi işini, məqalələrini, monoqrafiyalarını yazmaq üçün oturardı.

Biz Moskvaya gedəndə,

o, həmişə həmkarları ilə -oftalmoloqlarla görüşərdi. O, təbrik nitqlərinə meyilli deyildi, məşhurlaşmaq, başqalarından seçilmək arzusu yox idi. Nail olduğu hər şey gərgin elmi axtarışların və böyük zəhmətin nəticəsidir. Onun imkanlarını bilən atam icazə verə bilməzdi ki, bu potensial gerçəkləşməmiş, istifadəsiz

qalsın. Onların mübahisələri məhz bundan ötrü idi: atam deyirdi ki, dayanmaq olmaz, tədqiqatları davam etdirmək lazımdır. O, anamı həmişə buna ruhlandırır.”

...Moskvada işləyən zaman Heydər Əliyevə böyük kədər üz verdi - o, Zərifə xanımı itirdi.

Zərifə xanım həyatdan

getməmişdən az müddət əvvəl Əliyevlərin evində olmuşdular. Heydər Əlirza oğlu masa arxasında onun şərəfinə sağlıq deyir. O, həmişə həyat yoldaşı haqqında hərarətlə, lakin qısa danışır, hisslərini saxlaya bilirdi. Görünür ona həyat yoldaşı haqqında başqalarının danışması daha xoş gəlirdi. Burada isə

ilk dəfə olaraq, Zərifə Əziz qızı haqqında, onların həyatı haqqında müfəssəl danışmağa başlayır. Heydər Əlirza oğlunun məhəbbətlə danışmasına baxmayaraq, Müslüm onun sözlərində nəsə bir kə-dər hiss edir. Nitqinin ahəngi də ona nə isə qeyri-adi görünür; bu, vida nitqinə oxşayırdı, baxmayaraq ki, o, Zərifə Əziz

qızının səhhəti haqqında ağzından bircə kəlmə də söz qaçırmamışdı. Sonra Zərifə xanım ona cavab olaraq xoş sözlər söyləyir və göz yaşlarını saxlaya bilmir...

Sonra Müslüm Tamara ilə həmin gecəni yada salanda, başa düşürlər ki, o vaxt hər ikisi nəyinsə yaxınlaşdığını hiss ediblər. Hər ikisi bu

yaxınlaşan məqamın Zərifə Əziz qızı ilə bağlı olduğunu duyublarmış. Ancaq Zərifə xanım onlara tez-tez zəng edir və danışığında qeyri-adi heç nə olmur. İki ay belə keçir. Axırncı dəfə o, ailəyə ölmündən bir həftə əvvəl zəng edir, adəti üzrə mehribanlıqla danışır. Və birdən onlar dəhşətli bir zərbə alırlar!...

Zərifə xanımla vida mərasimində Müslüm ilk dəfə Heydər Əlirza oğlunu gözüyaşlı görür. Sənətkar onu güclü, igid, dözümlü insan kimi tanıyırdı. Burada isə...

Müslüm və Tamara ona yaxınlaşanda, tamamilə başqa mənzərə görürlər - o, sanki atılmış böyük uşaq idi... Bu mənzərə adamın ürəyini

sıxırdı. O, ayağa qalxır, dostlarını öpüb deyir: “Siz təsəvvür edə bilməzsiz ki, o, sizi necə sevirdi. Öz uşaqları kimi”...

Zərifə xanımın həyatdan getməsinin bir ili qeyd edildə, onlar məzarı ziyarət etməyə gedirlər. Heydər Əlirza oğlu Müslümdən ömür-gün yoldaşının məzarı üs-

tündə oxumağı xahiş edir. Müslüm Zərifə xanımın çox sevdiyi Üzeyir Hacıbəyovun “Sənsiz”ini həzin səsle oxuyur. Beləliklə, onlar Zərifə xanımla bir daha vidalaşırlar. (Sonralar Heydər Əlirza oğlu Zərifə Əliyevanın cənazəsini Azərbaycana gətirir, onu Vətən torpağına qovuşdurur).

Nikolay Dobronravovun

sözlərinə yazdığı “Elegiya” adlı mahnını Müslüm Maqomayev Zərifə Əziz qızına həsr edib. Müğənni bu mahnını ilk dəfə televiziya da ifa edəndə, Heydər Əlirza oğlu ona zəng edir: “Sən necə mahnı oxudun! Mən bu mahnını eşidəndə ağladım!” - Mən bu əsəri Zərifə Əziz qızının vəfatından təsirlənərək yazmı-

şam - deyə Müslüm kövrək səslə cavab verir.

Zərifə xanıma həsr olunmuş daha bir mahnını Sevil Əliyeva yazıb. Sevilin çox gözəl musiqi istedadı var, görünür bu istedadını o, anasından alıb. Heydər Əlirza oğlu Fikrət Əmirovun “Sevil” operasının qəhrəmanının şərəfinə qızına bu adı verib. Bir dəfə

Sevil Müslümgildə qonaq olanda royalın arxasına keçir və nə isə calmağa başlayır. Musiqi sənətkarın çox xoşuna gəlir və o, soruşur:

- Sən nə çalırsan? Bu melodiya mənə tanış deyil.

- Elə-belə, bəzən nə isə yazıram.

- Bu da sənin musiqindir?

- Bəli, mən onu ana-

ma həsr etmişəm.

- Bir qədər işləmək lazımdır, çox yaxşı mahnı olar. Mən onu oxuyaram.

Onlar birlikdə işləyir, sonra Nikolay Dobronravovdan bu musiqiyə şeir yazmağı xahiş edirlər. "Qayıt, əzizim" adlı mahnı çox təsirli alınır. Müslüm Maqomayev onu konsertlərdə ifa edir. Sonralar

da o, Sevil Əliyevanın bir neçə mahnısını oxuyur.

Elmira Axundova "Heydər Əliyev: Şəxsiyyət və zaman" kitabında Sevil xanımın sözləri ilə Əliyevlər ailəsinin istirahətlərini və asudə vaxtlarını necə keçirdiyinə dair təfəsilatlar verir:

"Qışda bazar günləri şəhərdən kənara çıxırdıq. Za-

qulbaya gedirdik. Yayda oraya köçürdük. Bizim yeganə ünsiyyət dairəmiz bağdakı qonşulardan ibarət idi. Bizim ailə dostlarımız Vitali Sergeyeviç və Nadejda Alekseyevna Krasilnikovlar (Krasilnikov o vaxt Azərbaycan DTK-sına rəhbərlik edirdi - H.M.) idi. Biz tez-tez bir yerə yığışırdıq. Anam Nadejda

Alekseyevna ilə, mən isə onların qızı Aneçka ilə dostluq edirdim. Atam və anam süfrə başında şənlənməyi, zarafat etməyi sevirdilər. Anam pianoda ifa edirdi, atam isə oxuyurdu. Hamı şadlanırdı, kefirmiz kökəlirdi. Sonra hər-dən bir dəniz kənarında nahar edirdik.

Atam üzməyi sevirdi. Qar-

daşımla mən demək olar ki, dənizdə böyümüşük. Mənim uşaqlığım DTK-nın Bilgəhdəki evində keçib. Atam Birinci katib olanda biz Zaqulbaya, onun şəhər kənarındakı iqamətgahına köçdük, ilk vaxtlar mən dostlarım üçün darıxırdım.

Atam məzuniyyət götürəndə, ailəliklə Yaltaya ge-

dirdik. Orada hökumət bağları vardı. Səhər yeməyindən sonra çimərliyə gedirdik. Nəhara qayıdırdıq. Atam kağızlarla məşğul olurdu, xüsusi rabitə ilə Bakıya zəng edirdi, axşamlar filimlərə baxırdıq. Valideynlərimiz bəzən Leonid İliç Brejnevin bağına gedirdi, anam onun arvadı Viktoriya Petrovna ilə dostluq edirdi.”

Ağır xəstəliyi dövründə də Zərifə xanım sözün əsl mənasında ləyaqətini və mənəvi gücünü bir daha nümayiş etdirir.

M.M.Krasnov da Zərifə xanımın dəyanətinin və həyat eşqinin heyranlıqla şahidi olur. Xəstəliyi ilə necə mübarizə apardığını müşahidə edir. Müalicə ağır idi. İnsanı

tək cə fiziki cəhətdən yox, həm də psixoloji cəhətdən yorub əldən salırdı. Ancaq dostları və həmkarları onun bir dəfə də olsun şikayət elədiyini eşitmirlər.

Həyatının son anına kimi Zərifə Əliyeva gələcək planlarla yaşadı. Yaxınlaşan ölümü hiss edirdimi? Bunu demək çətinidir. Ölümün yaxın-

laşdığını hiss edən xəstələrin əksəriyyəti sanki vaxtından bir az da əvvəl həyatdan əlini üzür, ümitsizliyə qapılır; həyatla, insanlarla özü arasında gözə görünməyən bir pərdə çəkir. Ancaq burada vəziyyət tamamilə başqa cür idi. Zərifə Əziz qızı bəlkə də sağalmaz xəstəliyə tutulduğunu bilirdi, ancaq bunu baş-

qalarına hiss etdirməməyə çalışırdı.

1984-cü ildə tibb işçiləri günü qeyd olunurdu. Zərifə xanım həmin dövrdə dəhşətli xəstəliyi ilə mübarizə aparırdı və onun müalicəsi mümkün olmayan xəstəliyə tutulduğunu az adam bilirdi. Zalda əyləşən Krasnov birdən onun ən çox sevdiyi bir professor

həmkarı ilə (o da istedadlı bir qadın idi) yanaşı oturduğunu görür. Hər ikisi deyib-gülür, bir-biri ilə ünsiyyətdən zövq alırdılar. Zərifə xanımda bu güc, həyat eşqi haradan idi? Ölümünə iki həftə qalmış, o, uzaq bir ezamiyyətə hazırlaşdı: Aspirantlarıma kömək etməliyəm deyirdi.

Moskvada Zərifə xanımın

dəfn mərasimində iştirak etmiş Nəriman Həsənlinin gördükləri bu sətirləri oxuyan hər bir insanı təsirləndirməyə bilmir: “Novodeviçye qəbiristanlığı. Bu, pravoslav xristian dünyasının qəbul elədiyi müqəddəs məkandır. Burada türk dünyasının iki şəxsiyyəti uyuyur: böyük şair Nazim Hikmət və tibb elmləri doktoru,

professor, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, respublikada səhiyyənin görkəmli təşkilatçısı, tibb elmləri doktoru Əziz Məmmədkerim oğlu Əliyevin qızı, müasir dövrün görkəmli ictimai-siyasi xadimi Heydər Əlirza oğlu Əliyevin həyat yoldaşı... Xalqımızın unudulmaz, sevimli və möhtərəm qızının qəbri üstü-

nə hər cümə axşamı qırmızı
Bakı qərənfilləri və qızıl
gülləri qoyulur”...

Vidalaşma mərasimi sona
çatanda müdrik qocalara
məxsus aqilanə təmkinlə
hörmətli bir ağsaqqal adını
demədən Heydər Əliyevə
yaxınlaşıb deyir:

- Heydər, oğul, başını dik
tut! Sən böyük bir millətin

fəxrisən, oğul! Mən də müha-
ribədə dörd oğlumu itirmişəm,
daha neçə ağır itki görmü-
şəm... Buna görə, xalqın ağ-
saqqalı kimi deyirəm: başını
dağ zirvəsi kimi dik tut, sən
türk dünyasının əziz övladı-
san. Xalq şairi Bəxtiyar Va-
habzadə Almaniyada olanda
görüb ki, iki yüz iyirmi min türk
əllərində sənin portretin və

“Türk oğlu - Sovetlər birliyinin başqanıdır!” şüarı ilə Maqdeburqda, Bonnda, Frankfurtda nümayişə çıxıblar. İnsan kədəre mərdliklə dözməlidir. Sənin kimi dünya nüfuzu və şöhrəti qazanmış, adı qədərbilən xalqının dilindən düşməyən dövlət xadiminin bir dostu varsa, beş düşməni ola bilər, oğul! Allah Zərifə xanın

nının ruhunu şad eləsin! Qəbri nurla dolsun! Budur, bu adamların hamısını arxanca buraya sən gətirmisən. Mən də səni sevən, səninlə fəxr edən yüzlərlə adamdan biriyəm...”

Respublika Səhiyyə Nazirliyi Onkoloji Mərkəzinin direktoru, akademik Cəmil Əliyevin - Zərifə Əliyevanın

qardaşının dediklərini necə unutmaq olar?

“Mən onun qədər ünsiyətli, həssas, xeyirxah başqa bir insan, qayğıkeş bacı, mərhəmətli və mehriban ana, etibarlı və sədaqətli həyat yoldaşı, onun qədər şanslı, vətənpərvər və səxavətli türk qadını tanımıram. Mən bütün Azərbaycan qızlarını, öz

uşaqlarımı onun ucaldığı təmizlik, müqəddəslik zirvəsində görmək istərdim.

...Mən çətin əməliyyat keçirmişəm. Kor bağırsağın çıxarılmasından sonra vəziyyətimdə ağırlaşma baş verdi. Məni həyata qaytaran bacım Zərifə və Heydər Əliyev olmasaydı, bu gün sizinlə burada görüşə bilməzdim. Hə-

min günlərdə bacım daim mənim yanımda oldu, yuxu və dinclik nə olduğunu bilmədi, ürək-dirək verdi, məni sakitləşdirdi. Onun daimi qayğısı, köməyi, şəfqəti sayəsində nəhayət, mən ölümün pəncəsindən qurtuldum.

Ailə üzvlərinə həssas, müstəsna dərəcədə qayğıkeş münasibət bəsləyirdi. Sevilə

də, İlhama da, nəvələrinə də (Leylaya, Azərə), doğmalarına da. Onun xəstəliyinin ağır günləri kino lenti kimi gözümün önündən keçir. Hamını sakitləşdirirdi: "Mən özümü çox yaxşı hiss edirəm, narahat olmayın. İlham, Sevil, sən də, Mahmud, sən də gedin, öz işlərinizlə məşğul olun. Mənə görə kefinizi pozmayın".

Bacım Zərifə gözümün qabağında şam kimi gündəngünə əriyirdi, ulduz kimi səs-siz sönürdü. O, yazda doğulmuşdu, özünün ad gününə on üç gün qalmış onu sonsuz məhəbbətlə sevən doğmalarından ayrılaraq, gözlərini əbədi yumdu.

Mənim yazda doğulmuş bacım, sevdiyi güllərin əhatə-

sində idi...Mənə elə gəlir ki, o, özü dünyanın işığından, bütünlüklə saysız-hesabsız yaz güllərinin, al qızıl güllərin, sarı nərgizlərin...ətrindən doğulmuşdu. Yazın o nəhs günündə -15 aprel 1985-ci ildə mənim bacım doğma Azərbaycan güllərinin qucağında Moskva məzarlığında əbədi olaraq güllər səltənətinə qayıtdı..."

Həmin aprel günlərində Azərbaycan poeziyası da Zərifə xanıma ağladı. Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə Moskvada ikən dərin kədərlə "Mərsiyə-rekviyem"i yazdı:

*...Axır qəbristana el axın-
axın,
Başlarda çətirlər yaşıl,
qırmızı.*

*Qəbrin nurla dolsun!
Mənim xalqımın
Novodeviçyedə yatan tək
qızı!
...Sən hörmət qazandın
ləyaqətinlə,
Hörmət qazanılmaz
qəzəblə, kinlə,
Hər şeyi dərk edir, insan
büt deyil,
İçində yatdığı o tabut
deyil,*

*Ləyaqət taxtıdır, ləyaqət
taxtı!
Başlardan yuxarı səni
ucaltdı.
Bu bahar günündə
yağmurlu göy də,
Bu gün için-için qan
ağlayırdı.
Sənin matəminə Üzeyir
bəy də
"Sənsiz" in diliylə yas
saxlayırdı.*

Mərhumun tabutunun Alimlər evində qoyulacağı və dəfnin Novodeviçye qəbiristanlığında olacağı məlum olanda Bakıdan Moskvaya təcili iki operator qrupu göndərilir. Zərifə Əliyeva ilə vedalaşma mərasimi və onun dəfni zamanı çəkilmiş kədərli kadrlar indiyə qədər onu seyr edənlərin gözlərinin önündən

getmir. Vidalaşma mərasiminə Qorbaçovun arvadı Raisa Maksimovna da gəlmişdi. Mərhumun başı üstündə Heydər Əliyev, sağında və solunda İlham və Sevil dayanmışdılar. Yüz minlərlə adam bu gözəl qadını son mənzilə yola salırdı. Zərifə xanım Azərbaycandan gətirilmiş qərənfillərə və qızıl güllərə qərq olaraq,

sanki dərin yuxuya getmişdi. Həmin gün bütün ölkə televiziya ekranlarına baxaraq göz yaşları tökürdü.

On minlərlə həmvətənimiz, Moskvada yaşayan azərbaycanlılar, SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərindən gəlmiş insanlar tabutu qəbiristanlığa çiyinlərində apardılar. Deyirlər, Moskva hələ belə bir izdihamlı dəfn

mərasimi görməmişdi. İnsanlar Zərifə Əliyevanı son anlarda Müslüm Maqomayevin oxuduğu "Sənsiz" romansının sədaları altında gördülər...

İlham Əliyevin 1995-ci ilin oktyabr ayında "Günay" qəzetinə verdiyi müsahibədə söhbət oğul məhəbbətindən, heç kimin etinasız qala bilmədiyi ana itkisindən gedir. Həmin

müsahibədən parçalar:

- Siz dediniz ki, məktəbə altı yaşında getmisiniz. Onda Sizi məktəbə kim aparırdı? Sizin əlinizdən kim tuturdu?

- Anam.

- Siz Zərifə xanımı necə xatırlayırsınız?

- Ən əziz insan kimi. Onun vəfatından sonra mənim həyatım, bütün ailəmizin

həyatı dəyişdi. Mən indi də o vaxtlardakı kimi gülə bilmirəm. Onun həyatdan getməsindən on ildən çox vaxt ötməsinə baxmayaraq, həyatımda xoşbəxt hadisə olanda düşünürəm: kaş o da bunları görəydi. O, vəfat edəndə, mənim böyük qızımın bir yaşı vardı. Yəni mənim qızlarım öz nənəsini görməyib, bu, onla-

rın tərbiyəsində böyük itkidir...

Özünün rəftarı, işə münasibəti, ürəyinin təmizliyi ilə o, onu əhatə edənləri də özünə oxşamağa həvəsləndirirdi. O, insanlardakı müsbət keyfiyyətləri, istedadı, saflığı, ədaləti həmişə yüksək qiymətləndirirdi. Bu nöqtəyi-nəzərdən Zərifə Əliyevanın həyatı alicənablığın etalonu idi.

... Moskvada Kremlidəki yüksək vəzifəsindən istefa verib Naxçıvana gedən Heydər Əliyev 1993-cü ilin iyununda xalqın təkidli arzusu ilə Bakıya dəvət olunur və məhz xalqın iradəsi ilə ikinci dəfə - bu dəfə artıq suveren, müstəqil Azərbaycan Respublikasında hakimiyyətə gəlir.

Bir ildən sonra Zərifə Əli-

yevanın qəbri Moskvadan Bakıya köçürülür. Onun doğma torpaqdakı son sığınacağında qoyulan, məşhur heykəltəraş Ömər Eldarovun ağ mərmerdən yaratdığı “Elegiya” və Zərifə xanımın tunc heykəli gələcək nəsillər üçün onun parlaq obrazını - Ana, Alim, Həyat yoldaşı, gözəl Azərbaycan qadını obrazını canlandırır...

UNUDULMAZ İNSAN

*Qadınlar bəşəriyyətin
tərbiyəsində filosoflardan
çox xidmət göstərmişlər.*

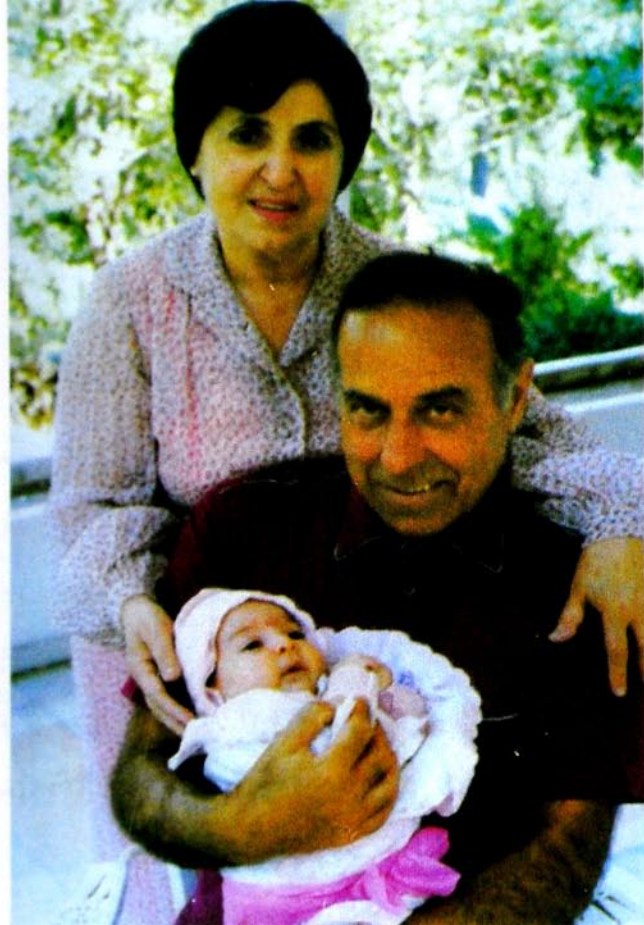
*Tofiq Fikrət
türk şairi*

1995-ci ilin 28 apreli.
Zərifə xanımın doğum və
xatirə günü idi.
Mərasimdə Heydər Əli-

yev çıxış etdi. On ildir ki, sədaqətli həyat yoldaşı və silahdaşı - Zərifə xanım həyatda yoxdur.

Taleyüklü, faciəli, şücaətli on il... Böyük bir dövlət dağılanda və milyonlarla insanın taleyi onun qalıqları, tör-töküntüləri altında qalanda Heydər Əliyev bu tarixi fəlakətin tam ortasında idi. Vul-

kan ağzından qopub ğurul-
dayan lava kimi qızğın ehti-
raslar: vətənpərvərliyin azad-
lıq arzusu, təsadüfən haki-
miyyətə gəlmiş adamların ci-
nayətkar demaqoqluğu, özğə
torpaqlarına olan iddialar,
qonşuların Azərbaycana bir-
başa müharibə təcavüzü, qur-
banlar, qaçqınlar... Nəhayət,
Heydər Əliyevin səyi ilə atəş-

kəsin əldə edilməsi, əvvəlcə Naxçıvanda, sonra da suveren respublikanın paytaxtında üç rəngli bayrağın göyə qaldırılması...

Bunlar hamısı Heydər Əliyevin ürəyindən və taleyindən keçmişdi. Əvəzedilməz itkinin məhz dinclik vermədən ağırtdığı ürəyindən.

Həmin aprel günündəki

sözləri onun şəxsi və ümum-xalq xatirəsinin ən həssas tellərinə toxunan inam, etiqad kimi təsirli səslənirdi:

“Bilirsiniz ki, mənim həyatım gənclik illərindən dövlət xidməti ilə bağlı olub. Mən bütün həyatımı buna həsr etmişəm və indi də bu sahə ilə məşğul oluram. Hesab edirəm ki, mənim müvəffəqiyyətli xid-

mətimdə ailəm böyük rol oynamışdır. Mən ona görə xoşbəxt idim ki, mənim Zərifə xanım kimi həyat yoldaşım vardı və o, mənim ailəmdə çox gözəl mənəvi mühit yaratmışdı.

Mən həyatımın bütün dövrlərində işlə məşğul olmuşam, ailə məsələlərinə vaxt ayıra bilməmişəm. Bu, Zərifə xanımın öhdəsinə düşüb və o,

bu vəzifəni şərəflə, inamla və qeyri-adi məharətlə yerinə yetirib.

Zərifə xanım böyük alim idi. Mən onunla təzəcə ailə həyatı quranda o, artıq bu sahədə özünü təsdiq etmişdi. Onun elmi fəaliyyəti hamıya məlumdur. O, çox istedadlı, xeyirxah, sadə insan idi. Mən burada çox danışa bilərəm,

mən Zərifə xanımın qəbri önündə baş əyirəm. Mənim ailəmdə onun rolu əvəzolunmazdır - mənim ailəm bu günə onun tərbiyəsi nəticəsində gəlmişdir. Baxmayaraq ki, on il keçib, mən onu unutmuram və heç vaxt unutmayacağam. Mənim uşaqlarım da öz ürəklərində onun əbədi xatirəsini və məhəbbətini saxlayırlar. Bu

gün bizim üçün müqəddəs gündür.

Bu gün ona görə xoşbəxt gündür ki, dünyaya məni xoşbəxt edən, mənə gözəl övladlar bəxş edən Zərifə xanım kimi böyük şəxsiyyət gəlmişdir. Eyni zamanda bu gün kədərli gündür. Aradan on il keçsə də, mən bu kədərdən uzaqlaşma bilmirəm.”

1997-ci ilin 15 aprelində Zərifə xanım başqa bir təsirli hadisə ilə - Azərbaycanın məşhur heykəltəraşı, xalq rəssamı, respublika parlamentinin deputatı Ömər Eldarovun, onun xatirəsinə həsr etdiyi “Elegiya” heykəli və bu heykəllə bağlı albomun təqdimatı ilə yad edildi.

Mərasimi Azərbaycan Elmlər Akademiyasının mə-

hum prezidenti Fərəməz Maq-sudov açaraq dedi: "Adətən heykəli daşda donmuş musiqi adlandırılır. Mən bu xatirə abidəsini mərmərdə təcəssüm etmiş məhəbbət adlandırırım."

Mərmərdə canlandırılmış böyük məhəbbət, mərmərdə canlı surətdə sədaqətli həyat yoldaşının, qayğıkeş ananın, vətənpərvər ziyalının, iste-

dadlı həkimin, müdrik alimin döyünən ürəyi... Bu obraz kö-nüllərə yol tapıb, onları mə-nən saflaşdıran, xeyir işlər görməyə, səmimiliyə çağıran işıq kimi saçırdı. Bu işıq mahir və zəkali oftalmoloqun bütün həyatı boyu insanlara qaytar-dığı gözlərin işığı idi...

Bir az istirahət etmək üçün kürsünün qoltuqlarına

doğru sallanmış əllərin şəfaverici enerjisi sanki hələ də canlıdır, hələ də təsirlidir.

Bəlkə də böyük Füzulini məhz bu cür gözəllik, məhz bu cür ilhamlı, coşqun misraları deməyə sövq etmişdir:

*Heyrət, ey büt, surətin
gördükdə, lal eylər məni,
Surəti-halım görən, surət
xəyal eylər məni.*

İstedadlı heykəltəraşımız Ömər Eldarovun “Elegiya” kitabını vərəqləyirsən və abidənin yaradılmasını təfərrüatı ilə öyrənirsən. Məlum olur ki, bu parlaq müvəffəqiyyət yalnız müəllifin deyil, eyni zamanda heykəltəraşı Zərifə xanımın bu ecazkar və həqiqi obrazının yaradılmasına sövq edən insanların: Zərifə xanı-

mın həyat yoldaşı Heydər Əliyevin, övladları İlham və Sevil Əliyevlərin də müvəffəqiyyətidir. Onlar heykəltəraşın yaradıcı təxəyyülündə sevilən və unudulmayan qadının, ananın obrazının yaradılmasına kömək etmişlər. Ömər Eldarov özünün parlaq istedadının, eyni zamanda ilhamının gücü ilə bu adamların

məhəbbətini və kədərini əbədləşdirmişdir.

“Zərifə” adı kövrək, zərif deməkdir. Və o, öz kövrək çiyinlərində böyük məsuliyyətlə fədakar məhəbbət yükünü, millətin lideri, respublikanın rəhbəri, adı böyük dövlət xadimləri sırasına daxil olan şəxsiyyət ilə yanaşı olmaq, çiyinçiyinə addımlamaq, onun da-

yağı olmaqla qayğısına qalmaq və ağır günlərdə dərdinə şərək çıxmaq yükünü daşdı. Uşaqların əsas qayğısını və tərbiyəsini öz üzərinə götürmək, onları vətənin layiqli və şanlı vətəndaşları kimi, öz nəslinin yüksək mənəvi dəyərlərinin varisi kimi yetişdirmək...

Zərifə xanımın həyatı indi

də onun övladlarının və nəvələrinin həyatında davam edir. "Elegiya" albomunda onun obrazını təcəssüm etdirən iki heykəl var - mərmər və tunc heykəl. Onun digər böyük abidəsi - mənəvi abidəsi insanların ürəklərindədir. Zərifə xanımın məhəbbətinin işığı daim onun doğmalarının və yaxınlarının, həmkarları-

nın və şagirdlərinin yolunu işıqlandırır.

1997-ci ilin 6 aprel günündə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev xatirə nitqində dedi: "Bu gün bizim üçün əziz, eyni zamanda kədərli gündür. Əzizdir o mənada ki, Zərifə xanımın xatirə günüdür. Kədərlidir o mənada ki, Zərifə

xanım 12 ildir bizdən ayrılıb-
dır. Ancaq bu hadisə bu gün
bizim buraya toplanmağımızda
tək bir məna daşımır. Ailəmiz
üçün bir xatirə günü olaraq,
biz bu günü həmişə yad edirik.
Eyni zamanda bu gün Zərifə
xanımın surətini əks etdirən
gözəl bir incəsənət, heykəltəraşlıq
əsəri nümayiş etdirilir. Ona görə də bu,

bizim respublikamızın mədəniyyətində, heykəltəraşlıq, incəsənət sahəsində yeni bir əsərin meydana çıxmasını nümayiş etdirir.

Ola bilər mənim fikirlərim subyektiv olsun. Ancaq mən həmişə düşündüyümü demişəm. Ömər Eldarovun yaratdığı heykəl - Zərifə xanımın surətini əks etdirən heykəl

həqiqətən böyük, gözəl bir əsərdir. Hələ on, iyirmi il bundan əvvəl mən Ömər Eldarovu Azərbaycan mədəniyyətinin, incəsənətinin ən görkəmli simalarından biri hesab etmişəm. Ömər Eldarovun yaratdığı heykəltəraşlıq əsərləri Azərbaycan xalqının mədəni, mənəvi sərvətidir və onlar Azərbaycan xalqının

mənəviyyatını zənginləşdirmişdir.

Zərifə xanımın həyatdan getməsi bizim ailəmizi, şəxsən mənə və mənim övladlarımı çox sarsıtdı. Hər bir ailə üçün itki itkidir. Ancaq hər bir insan, ailə özünün daxili mənəviyyatına yaxud xüsusiyyətinə uyğun olaraq, baş vermiş faciəyə, bədbəxt hadisəyə,

yaxud itkiyə öz münasibətini bildirir.

On iki il keçibdir. Biz bu gün də razılaşa bilmirik ki, biz onsuz yaşayırıq. Onun xatirəsi bizim qəlbimizdə, nəinki bizim qəlbimizdə, bizim ailənin bütün gələcək davamçılarının qəlbində əbədi yaşayacaqdır...”

Azərbaycan Dövlət Rəs-

samlıq Akademiyasının rektoru, xalq rəssamı Ömər Eldarov ürəyində dərin izlər qoymuş xatirələrini paylaşır:

“Mən Zərifə xanımla, mənim üçün mühüm olan bir hadisə sayəsində tanış olmuşam. 1985-ci ildə mən ilk dəfə olaraq Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Heydər Əliyevin büstü üzərində işləyirdim.

Mən bu əsərə bütün canımı qoymuşdum və gücümü, qüvvəmi əsirgəmirdim ki, xalqımızın şanlı oğlunun büstü kamil və nümunəvi olsun. Bu iş çox məsuliyyətli idi.

Zərifə xanım iki dəfə mənim emalatxanamda oldu. Artıq demək olar ki, başa çatmış işə xeyli müddət diqqətlə baxdı, bir neçə maraqlı

irad və təklif etdi. Axı o, heykəltəraş deyildi və tibb sahəsində alimlik dərəcəsi vardı. Mən öz təəccübümü gizlətməyərək soruşdum ki, heykəltəraşlığın sirləri ona haradan məlumdur? Onda o, gülümsəyərək cavab verdi: “Bunun üçün heykəltəraş olmaq lazım deyil. Sizin mərmərə həkk etmək istədiyiniz

insanı kim məndən yaxşı tanıya bilər?”

Zərifə xanım mənim emalatxanamda az dayandı, lakin onun işıqlı surəti həmişə mənim yaddaşımdadır. Məhz buna görə ölümündən sonra məndə Zərifə xanıma elegiya-xatirədə əbədiləşdirmək ideyası yarandı. Mən heykəldə kədəri və təntənəni ifadə et-

mək istəmişəm, dünyadan getmiş qadının ruh yüksəkliyini, füsunkarlığını mərmərdə canlandıraraq sanki onun ömrünü uzatmaq istəmişəm.

Alicənablıq və zəriflik - Zərifə Əliyevanın obrazını yaratmaqda mənim əsaslandığım amillərdir. Ağ rəng təmizliyin simvoludur. Mərmərin ağılığı - daşın möhkəmliyi.

Onun paltarının zərif, hamar xətləri, işıqlı üzünün və əllərinin incəliyi, xarici görkəminin nəcibliyi və baxışının mülayimliyi daşda səslənən musiqidir. Bu qadın - alim və ictimai xadim, həyat yoldaşı və ana - Zərifə xanım Əliyevadır. Abidə onun vəfatından sonra yaradılıb və buna görə belə kədərli adı var: "Elegiya".

1996-cı ildə Zərifə xanımın bir vaxtlar yaşadığı binada qranit xatirə lövhəsinin açılışı olmuşdur. 1998-ci ildə Oftalmologiya Mərkəzinin önündə onun ağ mərmər heykəli ucaldılmışdır. Bununla bərabər, mənim hazırladığım iki işdən biri (mərmər büst) Bakıda Göz Xəstəlikləri ETİ üçün, digəri (qranit və tunc

xatirə lövhəsi) Fiziologiya İnstitutu üçün nəzərdə tutulmuşdur.”

Dörd il keçdi.

28 aprel 2001-ci il. Yenə Zərifə xanım Əliyevanın xatirəsinə həsr olunmuş gecə. Heydər Əliyev yenidən öz taleyinin unudulmaz ulduzu haqqında təsirli və nəcib sözlər deyəcək:

“...Eyni zamanda Zərifə xanımı xatırlamaq, bəlkə mənim üçün daha da təsirlidir. Çünki Zərifə xanım mənim həyat yoldaşım idi. Bəlkə də mənim qədər onu tanıyan, onu mənim qədər hiss edən adam olmayıbdır. Hətta onun valideynləri də. Təbiidir ki, valideynləri onu bəsləyiblər, böyüdüblər, təhsil veriblər, ona

həyat veriblər. Ancaq mən onunla həyat qurandan sonra birgə yaşadığımız dövrdə, təbiidir ki, mənim fikirlərim onun haqqında bütün deyilənlərdən daha genişdir. Ancaq təbii, mən burada heç bir şey demək istəmirəm. Bunlar hamısı insanın qəlbində yaşayır və hər bir insanın, dünyasını dəyişmiş insanı tanı-

yanların qəlbində yaşayır. Siz isə əziz incəsənət ustalarımız, xadimlərimiz, bununla Zərifə xanım haqqında qəlbimdə yenidən hisslər oyatdınız. Güman edirəm ki, bu xatirə gəcəsinə zəhmət çəkib gəlmiş insanları da təsirləndirdiniz və Zərifə xanımın nə qədər gözəl insan olduğunu burada bir daha nümayiş etdirdiniz.

Onun haqqında çox sözlər dediniz və çox sözlər də demək olar. Ancaq mənim üçün o, birinci növbədə böyük bir insan idi. Zərifə xanım sədaqətli həyat yoldaşı, çox mehriban, sədaqətli ana, mənim ailəmi, mənim uşaqlarımı, mənim nəvələrimi yaşadan, böyüdən bir fədakar insan kimi qəlbimdə yaşayır.

...Biz həmişə bu günü öz ailəmizdə, ancaq öz ailəmizdə qeyd edirdik. Mən bunu xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Çünki bizim ailəmizdə geniş mərasimlər keçirmək, ad günləri keçirmək adəti olmayıbdir. Yəqin ki, bu da həm Zərifə xanımın xasiyyətindən, həm də mənim xasiyyətimdən irəliyə gələn haldır. Ancaq bu

gün onun doğum günüdür. İndi Allahın yazısı belə gətirib ki, o aprel ayında doğulub, aprel ayında da həyatdan gedibdir.

Xatirimdədir, Moskvada xəstəxanada müalicə edilərkən, onun artıq ağır xəstəliyə düçar olduğunu bilərkən mən arzu edirdim ki, o, doğum gününə qədər, anadan olan

gününə qədər yaşasın. Ancaq mənim bu arzum yerinə yetmədi və aprelin 15-də o, vəfat etdi.

...Bu qəm-qüссə mənim üçün təbiidir. Ancaq mən istəməzdim ki, bu gün xatirə gecəsinə zəhmət çəkib gəlmiş adamlar qəm-qüссə, kə-dər hissi ilə dağılsınlar. Əksinə, biz Zərifə xanımı xatır-

layaraq, bu gün onun uşaqları, onun nəvələri, onun dostları ilə ad gününü qeyd edirik. Ona görə də mən istərdim ki, artıq bu əhvali-ruhiyyə salondan götürülsün. Hesab edirəm ki, biz bununla onun ruhunu daha da şad edərik.”

Zərifə xanımın adı onun nəvəsinin - övladı Sevil Əliyevanın qızının adında təkrar-

lanır. Nənə öz balaca adaşını hədsiz dərəcədə çox sevirdi. O, oğul nəvəsi arzulayırdı. Əfsus, onun taleyinə bu xoşbəxt günü görmək yazılmamışdı. Lakin Allah Zərifə xanımın sağlığında həyata keçməyən arzusunu həqiqətə çevirdi və onun ruhunu sevindirdi. İlhamın oğlu dünyaya gəldi və ona babasının adını

verdilər. Və Heydər Əliyev balaca Heydər Əliyevi gördü...

İlham Əliyev:

“Mənim anamın həyat fəlsəfəsinin köklərini hər şeydən əvvəl onun uşaqlığında axtarmaq lazımdır. O, bizə tez-tez deyərdi ki, uşaqlıq insan həyatının çox mühüm dövrüdür və heç nə bu dövrü əvəz edə bilməz. Uşaqlıq in-

sanın ömrü boyu təkrar-təkrar müraciət etdiyi dünyadır. İnsan xeyirxahlığın, şəfqətin nə olduğunu uşaqlıqda dərk edir. O, çox xoşbəxt uşaq olub, uşaqlıq onun yaddaşında məhəbbət və əziz xatirələr mənbəyi kimi qalmışdı.

Mənim anamın ailəsi o vaxtkı cəmiyyətin ən ziyalı hissəsinə mənsub olub. Uşaq-

ların yanında çox vaxt cəmiyyətin mənəvi həyatının bir çox sahəsini əhatə edən söhbətlər olurdu. Bu ailədə uşaqların tərbiyəsinə böyük əhəmiyyət verilirdi və musiqi dərslərindən başqa, onlara öz biliklərini inkişaf etdirmələri də aşılardı.

Atasının - Əziz Əliyevin həyatı Zərifə xanım üçün doğ-

ma xalqının tarixinin ayrılmaz hissəsi idi. Zərifə xanım həkim etikasına həsr olunmuş kitabının fəsillərindən birini belə adlandırıb: “Fədakarlara günəş kimi ehtiyacımız var”. Bu fikrə müraciəti, onun rus mədəniyyətinə münasibəti ilə bağlıdır. Bütün həyatı boyu o, Çexova və Raxmaninova dərin hörmət bəsləyib. Əgər

Çexov ona həkim kimi, insan kimi cəmiyyətin problemlərini başa düşməkdə yaxın idisə, Raxmaninovun musiqisi ona daxili sakitlik verirdi, onu təlaşdan, qərarsızlıqdan azad edirdi, onun daxili harmoniyasını qaytarırdı.

Ailədə mənim nənəmin, Leyla xanımın təsiri güclü olub. Zərifə xanım ondan çox

şey öyrənmişdi. O, hər şeyi bacarırdı: əla aşpaz kimi xörək hazırlayır, elmi işlə məşğul olurdu, qəblərə təsir edən oxumağı vardı, zərif və sadə olmağı bacarırdı.

Tale Zərifə xanıma elə bir insan qismət etmişdi ki, onunla tanışlığın nəticəsində Zərifə xanımın bütün həyatı dəyişmişdi. Onlar - siyasi ha-

kimiyətdəkilərin gözündən düşmüş keçmiş dövlət xadiminin qızı və dövlət təhlükəsizlik orqanlarının gələcək vəd edən gənc əməkdaşı bir yerdə olmaq üçün hansı sınaqlardan keçmədilər? Bu, onların “şəxsi sirri”dir.

Bizimlə keçirdiyi son günlərdə Zərifə xanım bilirdi ki, ömrü sona çatır, özü də,

bütün həkimlər də tam açıq danışdırlar, üstüörtülü danışılardan uzaq idilər. Onun ürəyi elə işıqlı qalırdı. Ölüm fikri onu qorxutmurdu. Onu narahat edən onsuz qalacaq adamlar idi. Gücdən, qüvvədən düşmüşdü. Bütün ömrü boyu olduğu kimi, səssiz bir məğrurluqla əriyirdi. Ölümü də ona həyatı kimi dərin hör-

mət gətirdi. O, çox gözəl başa düşürdü ki, əbədiyyət qarşısında hər şey kiçikdir, müvəqqətidir, qalan ancaq yaxşılıqdır. Onu sakitləşdirən məhz bu idi.

Mənim anam əsl alim idi. O, tibbin bütün incəliklərini öyrənməyə səy göstərirdi. Bununla bərabər, mənimlə, Seville məşğul olmağa, bizi

Azərbaycanın layiqli vətəndaşları kimi tərbiyə etməyə, böyütməyə vaxt tapırdı. O, həmişə mənim qəlbimdədir.”

Zərifə xanımın həmkarlarının, onu yaxından tanıyan çoxsaylı adamların fikirləri yüksək dəyərlərə malik bir insan kimi onu bir daha sevirir. O, xəstələri yalnız işdə, klinikada qəbul etmirdi, onları

hər yerdə, zərurət olduqda, hər cür şəraitdə qəbul edir, onlara məsləhətlər verir, əgər vəziyyət tələb edirdisə, təcili surətdə işə qarışır, əməliyyat edir, heç kimi köməksiz qoymur, heç kimi ümitsiz qaytarmırdı.

Zərifə xanım kənd əhalisi arasında tibbi biliklərin təbliğini də fəal surətdə müdafiə

edirdi. "Ailə həkimləri"nin rolunu yüksək qiymətləndirir, ailə həkimliyi institutunun yaradılmasını təkidlə tövsiyə edirdi. Onun 1983-cü ildə nəşr olunmuş "Həkimlərin mənəvi tərbiyəsi, deontologiya, tibbi etika və əxlaq məsələləri" adlı kitabı yalnız tibb işçilərinin stolüstü kitabı olmadı, onu indi də insan münasibətlərinin,

cəmiyyət əxlaqının nizamnaməsi saymaq olar.

Zərifə Əliyeva həkimin həyat mövqeyini müəyyənləşdirərkən, onun xəstəyə münasibətini əsas götürürdü. O, hesab edirdi ki, həqiqi həkimin xəstənin əzabına laqeyd qalmağa, xəstənin dər-dinə şərikin olmamağa haqqı yoxdur.

Zərifə Əliyevanın Özbəkistanın "Tibb" nəşriyyatı tərəfindən buraxılan "Şəkərli diabetdə göz xəstəlikləri" kitabı Orta Asiya və Zaqafqaziyada geniş yayılmış bu xəstəliklə mübarizədə böyük rol oynadı. Bu əsər oftalmoqların stolüstü kitabıdır.

Qəhrəmanımızın maraq dairəsinin genişliyi, musiqi

istedadı, teatra və musiqiyə olan marağı haqqında dəfələrlə danışdıq. Sankt-Peterburq Sanitar-Gigiyena İnstitutunun göz xəstəlikləri kafedrasının müdiri professor A.N.Dobrolyubovun şəhadətini də hekayəmizə əlavə edək. O deyirdi ki, Zərifə Əliyevanın musiqini necə dinlədiyini və başa düşdüyünü

onun “danışan gözlərindən” oxumaq olardı. Zərifə Əliyevanın sözlərinə görə, musiqi insanı mənən təmizləyən sehri incəsənət növüdür.

O, Üzeyir Hacıbəyovla, Müslüm Maqomayevlə, Qara Qarayevlə, Tofiq Quliyevlə, Fikrət Əmirovla və əsərləri təkcə Azərbaycanda deyil, onun sərhədlərindən çox

uzaqlarda səslənən digər bəstəkarların yaradıcılıqları ilə fəxr edirdi, onların əsərlərinin vurğunu idi.

Onun fitri istedadı, təbii füsünkarlığı yüksək mədəniyyəti ilə fərqlənən nitqində də özünü göstərirdi. Aydın diksiya, ifadəli səs, təbii artistizm, onun məzmunlu, dərin peşəkarlıqla işlənmiş məruzə

və çıxışlarının müvəffəqiyyət qazanmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edirdi.

Hegel yazırdı ki, danışan adamın səsinin cazibəsinə əsasən onun daxili dünyasının gözəlliyini də inamla müəyyənləşdirmək olar, səsin kobudluğu ilə onun mənəvi qaranlığını da. Bu mənada qəhrəmanımızın nitqi və səsi,

onun daxili dünyasının harmoniyasını və yiyələndiyi mədəni zənginliyin və mənəvi dəyərlərin yüksək səviyyəsini əks etdirirdi.

Səsin ifadəliliyi, intonasiyanın zənginliyi ünsiyyətdə əhəmiyyətli amildir. Zərifə xanım şəraitdən asılı olaraq həmişə lazım olan ahəngi tapmağı bacarırdı. Oxucu başa

düşər ki, həkim praktikasında bəzən mürəkkəb şəraitlə qarşılaşmaq lazım gəlir. Düzgün səs ahəngi seçmək xüsusi ilə xəstə ilə ünsiyyətdə vacibdir; axı xəstələr müxtəlif yaşlarda, müxtəlif xarakterlərdə olan adamlardır. Onlar sağlamlıqlarının ümumi vəziyyətinə və eləcə də xəstəliklərinin ağırlıq dərəcəsinə görə bir-birindən

fərqlənirlər. Burada, həkimin xəstəyə dediyi sözlərin psixoterapevtik təsiri haqda danışmaq lazım gəlir. Zərifə xanım belə qabiliyyətə sözün tam mənasında malik idi.

Biz onun musiqiyə olan məhəbbəti haqda danışdıq, lakin Zərifə xanım poeziyanı, ədəbiyyatı heç də musiqidən az sevmirdi, şairləri, yazıçıları

mənəvi loğman hesab edirdi. O, ədəbiyyatın vəzifəsini kamil, nəcib, güclü şəxsiyyət yetişdirməkdə, gözəllikdən və yaxşılıqdan güc almaqda, hər cür pisliyə və ədalətsizliyə qarşı barışmaz olmaqda görürdü.

Hələ 50-ci illərin əvvəllərində şair və dramaturq İslam Səfərli "Göz həkimi"

pyesi üzərində işləyərkən, Zərifə xanımdan məsləhətlər almaq üçün Oftalmologiya İnstitutununa getmişdi. Sonralar o, etiraf etmişdi ki, Zərifə xanımın iradları ona milli ədəbiyyatda və dünya ədəbiyyatında oftalmoloqlara aid tapdığı məlumatlardan daha çox kömək etmişdi. İ.Səfərli yaradıcılığında bu iradları nə-

zərə almışdı. Lakin Zərifə xanım pyesin rəsmi məsləhətçisi olmaq təklifinə nəzakətlə, ancaq qəti şəkildə etiraz edərək, əlavə etmişdi ki, tibb və ədəbiyyat idealda eyni məqsədə xidmət edir.

Zərifə xanım çox məşğul olmasına baxmayaraq, teatr repertuarlarını izləməyə çalışırdı və deyirdi ki, klassik ta-

maşaların sehrli təsir gücü var; incəsənət nümayəndələri teatrın böyük sehrindən həkimlər kimi, insanların xeyrinə istifadə etməyin daha effektiv yollarını axtarmalıdılar.

Məşhur oftalmoloq sözün rolunu şəfaverici bir vasitə olaraq görürdü. Akademik Dmitri Sergeyeviç Lixaçevin "Sözün çaları" məqaləsin-

də ("Literaturnaya qazeta", 25 yanvar 1984) poeziyanı "şəfaverici sənət"ə oxşatması da bu fikri təsdiq edir. Əlbəttə, biz poeziyanın, incəsənətin şəfaverici rolunu məcazi mənada, mənəvi mənada başa düşürük.

Zərifə Əliyeva bütün yüksək keyfiyyətləri - yaxşılıq etməyi, səxavəti, alicənablığı

böyüdüyü ailədən əxz etmişdi. Bunlar hamısı o ailəyə məxsus keyfiyyətlər idi: ziyalılıq, əməksevərlik, səmimilik, doğma ocağa, xalqa və vətənə məhəbbət, bəşəri dəyərlərə bağlılıq. Bu xüsusiyyətlər onun həyatında öz təcəssümünü tapmışdı.

Ocağın mühafizəçisi olmaq öz-özlüyündə böyük bir

işdir. Lakin bununla bərabər, ictimai həyatın fəal iştirakçısı olmaq, elm fədaisi olmaq, minlərlə xəstəni müalicə edib onlara gözünün nurunu qaytarmaq, tam dəyərlı ömür yaşamaq əsl xoşbəxtlikdir.

Bayram Hüseynlinin “Heydər Əliyev: yaşanan və yaşadan ömür” kitabı yada düşür. Kitabın “Siyasi Büro və Zərifə

xanım nigarançılığı” adlı fəslində cərəyan edən məqamlar insanı həm dərinəndən düşündürür, həm də həyəcanlandırır.

... Heydər Əliyev Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi kimi sonuncu dəfə kabineti tərk edirdi. Respublikanın ziyalı təbəqəsi ilə sonuncu görüşdəki söhbətlər, fikirlər, ayrılıq notları Heydər Əliyevi

təsirləndirmişdi Doğma Azərbaycanlılardan ayrılmaq müdrik rəhbərə çox ağır gəlirdi. Fikrində ömür-gün yoldaşı Zərifə xanımın da nigarənçılığı onu xeyli düşündürdü. Hiss olunurdu ki, Zərifə xanım Heydər Əliyevin Moskvaya dəvəti ilə heç cür razılaşa bilmir. Bir də düşüncələrdən ayıldı ki, artıq evə çatıb. Həmişə olduğu ki-

mi, Zərifə xanım onu qarşıladı. Heydər Əliyev Zərifə xanımın çöhrəsindəki narahatlığı o dəqiqə hiss etdi. Ona elə gəlirdi ki, ömür-gün yoldaşı çaşqınlıq içərisindədir. Amma özünü o yerə qoymadı, əynini dəyişib divanda rahatlaşdı. Üzünü Zərifə xanıma tutub, "eşidirəm" - deyə bir balaca gülümsədi.

Zərifə xanım bir anlığa

susdu, ani sükutdan sonra o, başını qaldırıb ömür-gün yoldaşının narahat gözlərinə baxdı. Nədənsə yenidən başını yana çevirib sanki xəyala daldı. Heydər Əliyev hiss etdi ki, Zərifə xanım danışmaq istəyir, amma bilmir necə başlasın. Heydər Əliyev ayağa durdu, Zərifə xanıma lap yaxınlaşdı, əli ilə onun yana çev-

rilmış başını ehtiyatla düzəltdi, gözlərinin lap içinə baxdı:
- Zərifə, əzizim, sənə nə olub, həyəcanlısan?
- Bilirsən, Heydər, - Zərifə xanım sakit danışmağa çalışsa da, hiss olunurdu ki, bunu bacarmır. Zərifə xanımın səsi titrəyirdi, içində nəyisə boğmağa çalışırdı, amma səstəllərindəki titrəyiş hər şeyi

bürüzə verirdi. Elə bu tərzdə də sözüne davam etdi: - Dünənki söhbətdən sonra özümü çox narahat hiss edirəm, Heydər! Düzdür, Moskvaya getməyini Nəriman Nərimanovun getməyi ilə əsaslandırdın. Lap yaxşı. Elə mən də Nərimanovun taleyi çox düşündürür. Bütün günü onun təzadlı həyat təzi mənim dü-

şüncələrimdə yenidən yaşayıb. Sənin siyasi gedişlərini də duyuram, bilərəm ki, Moskvaya getmək barədə az düşünməmişəm. Ancaq mən bəzi fikirlərimi elə bu gecə səninlə bölüşmək istəyirəm. Heydər, sən istədin ki, Nəriman Nərimanovun heykəlini Bakının möhtəşəm yerində ucaldasan. Özü də lap dağ

boyda heykəl ucaltmaq istəyirdin. İndi de görüm, nə oldu? Gördün, altdan-altdan sənə hər tərəfdən necə hücumlar oldu? Özü də “sapı özümüzdən olan balta”lar daha çox fəallıq göstərdilər. Doğrudur, Nəriman Nərimanovun Azərbaycan xalqı qarşısındakı xidmətlərini unutmadın, çalışdın-vuruşdun, çox

əzab çəkdin, amma istəyinə tam olmasa da, qismən nail oldun. Nəriman Nərimanovun heykəli nisbətən kiçik ölçüdə elə həmin yerdə ucaldı. Heydər, bunlar səbəbsiz deyil axı!..

Zərifə xanımın nəfəsi tən-gidi. Bəlkə də ömründə birinci dəfə idi ki, belə həyəcanlanmışdı. Heydər Əliyev də sanki həyat yoldaşını birinci dəfə idi

ki, dinləyirdi. Sakitcə qulaq asırdı, hərdən əli ilə alnını ovuşdururdu. Ömür-gün yoldaşının fikirlərini axıra qədər dinləmək istəyirdi. Zərifə xanım da nəfəsini dərib sözüne davam etdi:

-Yaxşı, Nərimanovu Moskva-Moskvaya nə üçün apardılar? Guya vəzifəsini böyüdükdülər. Apardılar, vəzifəsini böyütdü-

lər və sonra da sakitcə aradan götürdülər. Çünki Nərimanov Azərbaycan üçün bütün varlığı ilə çalışırdı. Düzdür, Nərimanovun siyasi fəaliyyəti, təzadlı həyatı zamanın tələbi baxımından doğru-düzgün araşdırılmayıb. Ancaq mən inanıram ki, nəinki Nəriman Nərimanovun, eləcə də Azərbaycanın bir çox tarixi şəx-

siyyətinin siyasi baxışları öz dövrünün siyasi prizması çərçivəsində araşdırılacaq. Heydər, sən bunları məndən qat-qat yaxşı bilirən. Mən bilmirəm necə deyim, necə izah edim, sənin Moskvaya, Siyasi Büroya getməyinə heç razı deyiləm. Mənim ana ürəyim, mənim azərbaycanlı ürəyim, mənim vətənə bağlı

ürəyim çox narahatdır. Axı, sən Azərbaycanda Azərbaycan üçün çox işlər görürsən. Mənə elə gəlir ki, Moskva səni elə buna görə öz "qoyununa" çəkir. Onların məqsədi səni Azərbaycanın ürəyindən qoparmaqdır...

- Zərifə, Zərifə, əzizim, həyəcanlanma, özünü ələ al! Düz deyirsən, çox düzgün

qiymətləndirirsən tarixi hadisələri. Mən elə bilirdim sən tək-cə yaxşı həkimsən, qayğı-keş anasan, sözün yaxşı mənasında millətçisən. Sən demə, Zərifə xanım həm də böyük siyasətçidir, - deyə Heydər Əliyev ömür-gün yoldaşını sakitləşdirmək üçün özünə xas olan yumorunu işə saldı. Sonra sözüne davam etdi: -

Sənin narahatlığın başa düşüləndir və təqdirəlayiqdir. Buna görə də siyasi fəndən sənə bir yağlı "5", - deyib diqqətlə Zərifənin gözlərinə baxdı. Hiss etdi ki, ömür-gün yoldaşı sakitləşir, çöhrəsindəki gərginlik azalır. O, artıq maraqla Heydər Əliyevi dinləyirdi. - Zərifə, düz deyirsən, Nərimanov öz doğma xalqının

vətənpərvər oğlu olduğu üçün onu aradan götürdülər. Nəriman aldanmağın başa düşəndə artıq gec idi. Qatar yola düşmüşdü. Bu barədə danışmağın vaxtı deyil. Arxivlərdə çox sirlər yatır, amma nə etmək olar, zamanın üzü qara olsun, vaxt gələr, çox mətləblər aydınlaşar. Nəriman Nərimanov öz aldanışını başa

düşmüşdü, xalq qarşısında məsuliyyətini çox gözəl duyurdu. Ona görə də onun yeganə bir yolu, yeni olum, ya ölüm yolu qalmışdı. Nərimanov vətənpərvər olduğunu öz həyatını qurban verməklə sübuta yetirmişdir. O, xalq qarşısında, vətən qarşısında, vicdan qarşısında öz səhvini etiraf etdi. Leninə düz dörd

məktub, özü də çox kəskin məktublar yazıb tələb etdi ki, Azərbaycanla tərəfdaş kimi, eyni hüquqlu respublika kimi rəftar olunsun... Ruhu şad olsun, yazdı... və müəmmalı şəkildə vəfat etdi...

Heydər Əliyev də deyəsən bu məqamda bir az tutulan kimi oldu. Hiss olunurdu ki, ömür-gün yoldaşı ilə daha

ağır mövzuda danışmağa hazırlaşır:

- Zərifə, mənim fikrimcə Nəriman Nərimanov səhv etməklə, Azərbaycan xalqını daha böyük bəlalardan xilas etmək yolunu seçib. Fərz edək ki, Azərbaycan Demokratik Respublikası Rusiya qoşunlarına silahlı müqavimət göstərdi. Təbii ki, gənc, demok-

ratik Azərbaycanın məğlubiyyəti şəxsiz idi, həm də o, böyük itkilərə məruz qalacaqdı. Məncə, Nərimanov böyük siyasi xadim kimi, zamanın siyasi durumunu çox müdrikcəsinə qiymətləndirib. 1920-ci ildə Azərbaycana kim arxa dura bilərdi? Türkiyə Birinci Dünya savaşından yaxasını qurtarmaqla öz quruculuq ha-

yında idi. Necə deyərlər, vaxt Bolşevik Rusiyasının xeyrinə işləyirdi. Ona görə də Nərimanov vaxtın siyasi kursunu düzgün qiymətləndirdi və xalqı daha böyük fəlakətdən xilas etdi. Çox güman ki, vaxt gələcək, Nəriman Nərimanov şəxsiyyəti yaşadığı dövrün ab-havasına uyğun qiymətləndiriləcək, onun vətənə, doğma xal-

qına göstərdiyi tarixi xidmətlər özünün əsl qiymətini alacaq.

Heydər Əliyev fikrini tamamlayıb susdu. Sükutu divar saatının kəfgiri pozdu. Hər ikisi həyatın siyasi gedişlərini xatırladan saatın kəfgirinə baxdı. Onlara elə gəldi ki, bu saat kəfgiri zamanın ağır yükünü öz çiyinlərində daşıyan yenilməz qüvvədir...”

İSTEDAD - TALE - ÖMÜR

*Ömür uzunluğu ilə yox,
əhəmiyyəti ilə ölçülür.*

Seneka

Elmira Axundovanın qeydlərində Lənkəran rayon Partiya Komitəsinin keçmiş birinci katibi Dilruba Camalova (2009-cu ildə vəfat edib) Əliyevlərin bu regiona gəlişini

müfəssəl surətdə və maraqla yada salır. Heydər və Zərifə Əliyevlər Lənkərana cavan oğulları İlhamla birgə gəliblər. İstirahətə və bu bərəkətli yerin torpağı ilə tanışlığa bir neçə saat vaxt ayrılıbmış...

“Bu, 1982-ci ildə olmuşdu. Təsərrüfatlara baş çəkəndən sonra Xanbulançay su anbarına getdik. Zərifə xanım və

İlham artıq buradakı qonaq evində idilər. Burada yaşamaq və istirahət etmək üçün hər şey vardı. Heydər Əlirza oğlu üçün biz bir neçə otaq hazırlamışdıq (biz bu otaqlara “Kekkonenin apartamenti” deyirdik). Heydər Əliyev onun üçün ayrılmış otaqlara gəndən sonra mətbəxə düşdüm. Gördüm ki, orada Hey-

dər Əlirza oğlunun şəxsi aşpazı Sona rəhbərlik edir. Biz isə nə qədər yemək hazırlamışdıq! Mənə dedilər ki, Heydər Əlirza oğlu ancaq onun hazırladığını yeyir. O, həm aşpaz idi, həm də həkim. Sona mənə xəbərdarlıq etdi ki, bizim yeməklərimizi yoxlamalıdır. Mən dedim:

- Buyurun, yoxlayın. Hey-

dər Əliyev, həyat yoldaşı və oğlu ilə Lənkərana gəlib, onlar bizim qonağımızdır, lazımdır ki, o, Lənkəran yeməklərindən dadsın.

- Bu, qətiyyən mümkün deyil, - dedi Sona.

Mən öz adamlarımıza göstəriş verdim ki, hər şeyi hazır saxlasınlar, mən deməmiş, süfrəyə verməsinlər.

Belə ki, hər şeydən bir az vardı. Biz müxtəlif yeməklər hazırlamışdıq və istəyirdik ki, qonaqlar onların dadına baxsınlar. Zərifə xanım narahat olurdu və ərinə deyirdi:

- Bu, sənə zərərdir, yemək olmaz. Ehtiyatlı ol.

Heydər Əlirza oğlu zarafata saldı:

- Biz Lənkərana gəlmişik

və Dilruba xanımın qonağıyıq, ona tabe olmalıyıq.

Onda gözəl münasibət yarandı və dilə tutmaq üçün söhbətə başladım:

- Mərciməkli plovun dadına baxın.

- Hə, - o öz rəyini bildirdi, - anam ölən vaxtdan mən belə plov yeməmişdim.

- Sənə olmaz, - Zərifə

xanım yenidən narahat oldu.

Həmin vaxt Heydər Əlirza oğlunun mədəsində problem vardı, buna görə də onun üçün bütün yeməkləri sobada hazırlayırdılar. Lakin o, bizim təklif etdiyimiz yeməklərin hamısından məmnuniyyətlə daddı. Ehtimal ki, belə yeməklər üçün darıxmışdı.

- İcazə verin, indi də süf-

rəyə qızardılmış kütüm verək, - dedim; hər dəfə yeni yemək verəndə mən ondan icazə alırdım.

- Qoy versinlər... Baxaq...

Kütüm verdilər. Qonağımız ondan da daddı.

Mən bilirdim ki, o, şam və səhər yeməklərini bizdə yeyəcək. Ona görə hər dəfə menyunu dəyişdirirdim.

Axşam katerlə Xanbulan-
çay anbarına gəzməyə get-
dik. O, bunu elə çox istəmirdi,
ancaq mən onu dilə tutdum
ki, on-on beş dəqiqə vaxtını
gəzməyə ayırsın. Bizi arxada
mühafizə kateri izləyirdi. Gə-
zinti zamanı mən Lənkəran
meşələri, bizim nadir ağaclar
və fauna haqqında söhbət
açdım. Su anbarını hər tə-

rəfdən əhatə edən meşə va-
lehedici mənzərə yaradırdı.

- Həqiqətən, bura necə
gözəldir! - sevinclə dedi o. -
Zərifə, Bakıya qayıdan kimi
səni və Sevanı buraya gön-
dərəcəyəm. Dilruba xanımın
yanına gələrsiniz, yaxşı isti-
rahət edərsiniz.

Bizi müşayiət edən ka-
terdən İsay Rubençik fotoşə-

killərimizi çəkdi. Sonralar bu şəkillər Prezidentə həsr edilmiş çoxlu alboma daxil edildi.

Səhəri gün Heydər Əliyev Astaraya getdi, biz isə Zərifə xanım və İlhamla şəhəri gəzməyə çıxdıq. İstisuda (kurort qəsəbəsində) olduq, sonra meşənin içərilərinə, bulaqlara getdik. Biz ora Finlandiyanın prezidenti Koyvi-

stonu və digər yüksək qonaqları aparmışdıq. Finlandiyalı qonaq qaydanda demişdi: "Belə füsunkar meşəni maşınla gəzmək olmaz. Burada ancaq piyada gəzmək lazımdır." Dörd kilometr yolu o, piyada getdi. Bizim adamlar ucaboylu, metrə addımlayan prezidentin ardınca zorla çatırdılar. Mən Zərifə xanım

və İlhamı oraya da apardım. Valehedici qoruq guşəsi, dağ yamaqları, sıx meşə, diş göynədən buz kimi bulaqlar. Heç bir soyuducu lazım deyil - yol üçün meyvə və su götürməkdən azad olursan.

Artıq bizi çay süfrəsi gözləyirdi: evdə hazırlanmış nehrə yağı, bal, təzə kənd sovgatları. Samovar qaynayırdı.

Meşə cığırına qədər maşınla gəldik. Qalan yüz-iki yüz metr yolu isə piyada qalxmaq lazım idi. Zərifə xanım dedi ki, Dilruba xanım, mənim ayaqlarım bərk ağrıyır, orada on dəqiqə oturaq və qayıdaq.

Dağ cıdırı ilə qalxmaqda İlham anasına kömək etdi. Nəhayət, bulağa çatdıq.

Meşəbəyi artıq xalçanı

yerə sərmiş, süfrəni açmışdı. Hər şey layiqincə idi. Oturduq, söhbət başlandı. Zərifə xanım meşəbəyindən bu yerlərin faunası və florası, yaşlı ağacların xüsusiyyətləri haqqında məlumat aldı. Oradan-buradan söhbət edə-edə çay süfrəsi başında qırx dəqiqə oturduq. İlham xatırlatdı:

- Ana, sən burada cəmi

on dəqiqə oturmaq istəyirdin..

- Burada hava çox gözəl, kristal kimi təmiz və səfalıdır! Həm də yayın qızmar vaxtında! (İyunun 30-u idi.) Su isə necə gözəldir! Adətən mən çiy su içmirəm, burada isə doyunca içdim.

Bir sözlə, Zərifə xanım gəzintidən razı qaldı. Qızı Sevilə zəng edərək təəssüratını

onunla bölüşürdü.

- Mənim nəvəm hələ körpədir, - Zərifə xanım dedi. - Buna görə də onu özümlə gətirmədim. Baxmayaraq Heydər Əlirza oğlu təkid edirdi ki, birlikdə gələk, Sevili də uşaqla birlikdə götürək.

Bakıya qayıdarkən Heydər Əlirza oğlu mənə dedi:

- Qoy uşaq bir qədər

möhkəmlənsin, mən mütləq qızımı Zərifə ilə birlikdə sənə yanına göndərəcəyəm. Sən onları şəhərə gəzməyə, Xanbulançaya, Qızılağaca (qoruq - H.M.) apar. Qonaqpərvərliyə görə çox sağ ol. Mən burada lap yaxşı istirahət etdim.

1999-cu ilin 14 aprelində Rəşid Behbudov adına Mahnı Teatrında "Zərifə xanım Əli-

yeva” adlı kitab-albomun təqdimatı keçirildi. Heydər Əliyev Zərifə xanım ilə yaşadığı xoşbəxt və gözəl günləri yenidən xatırladı:

“Bugünkü mərasim məni bir daha 14 il bundan əvvəlki günlərə qaytardı. Nə qədər il keçib, ancaq biz, ailəmiz bu itkinin kədərini əvvəlki kimi dərindən hiss edirik. Güman

edirəm ki, tək biz yox, mənim nəvələrim də bu hisslə yaşayacaqlar. Əziz, unudulmaz Zərifə xanım həmişə bizim ürəyimizdə yaşayacaq.

...Burada dəfələrlə qeyd olundu ki, Zərifə xanımın ən gözəl xüsusiyyətlərindən biri onun böyük optimizmi idi. Onun üçün əsas şey insanlara xeyirxah münasibət idi.

O, insanları, insanlar da onu sevirdi. Buna görə mən bu gecəni xüsusi olaraq dostluq, həmrəylik gecəsi adlandırıram.

2009-cu ilin 22 mayında Bakıda akademik Zərifə Əliyeva adına Göz Xəstəlikləri ETİ-nin yeni binasının açılışı oldu. İnstitut ən müasir tibb avadanlıqları, cihazlar və laboratoriyalarla təchiz edildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev açılış mərasimindəki nitqində dedi: “Zərifə Əliyeva çox istedadlı, bilikli alim idi və eyni zamanda peşəkar, qayğıkeş həkim idi. O, çoxlu monoqrafiyalar, elmi əsərlər yazmışdır. Onun elmi fəaliyyəti keçmiş Sovet məkanında yüksək qiymətləndirilmişdir. Zərifə Əliyə-

va oftalmologiya sahəsində ən yüksək mükafat olan M.İ. Averbax adına mükafata layiq görülmüşdür. Tədqiqatçı-həkim kimi onun fəaliyyəti hər-tərəfli idi. 1970-1980-ci illərdə onun təşəbbüsü ilə bir neçə sənaye müəssisəsində elmi-tədqiqat laboratoriyaları yaradılmışdı. Bu laboratoriyaların əsas məqsədi istehsal pro-

sesinin gözə zərərli təsirini öyrənmək idi. Bu kiçik mərkəzlərdə adi insanlar, fəhlələr ixtisaslaşdırılmış tibbi yardım alırdılar. Minlərlə insan Zərifə Əliyevanın sayəsində görmə qabiliyyətini bərpa etdi. Eyni zamanda o, bizim yaddaşlarımızda unudulmaz, gözəl insan və yaxşı həkim kimi qaldı. Bu gün onun adını da-

şıyan bu gözəl mərkəzdə bir daha demək isdəyirəm: ən mürəkkəb operasiyaları keçirmək üçün burada bütün şərait var. Burada həm də elmi fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün imkan var. Eyni zamanda burada uşaq şöbəsi var. Bu institut sözün tam mənasında region üçün əvəzolunmaz müəssisədir. Mən istisna et-

mirəm ki, müalicə olunmaq üçün bura xarici ölkələrdən də insanlar gələcək.”

Bu, 1997-ci ilin avqust ayının ilk günlərində olmuşdur. Prezident Heydər Əliyev ABŞ-da rəsmi səfərdə idi. Bill Klintonla görüşəndən sonra ölkə başçısı Hyustona gəldi və şad xəbəri burada öyrəndi. Heydər Əliyev növbəti dəfə

baba olmuşdu. Adətən təmkinli olan Prezident, indi sevincini gizlədə bilmirdi. Nümayəndə heyyyətinin bütün üzvləri ilə görüşdü, onların təbriklərini qəbul etdi. Heydər Əliyevin axırncı dəfə nə vaxt belə sevindiyini xatırlamaq çətin idi. Bakıya qayıdanda o, Londonda dayandı və yenicə doğulmuş nəvəsinin olduğu

klirikaya baş çəkdi. Sözüün həqiqi mənasında Prezident bu görüşə sanki qaçırdı. Nəvəsini ona göstərəndə, Prezidentin gözləri yaşardı. O, təntənə ilə, eyni zamanda titrək səslə bildirdi: "Bu uşağa Heydər adını verirəm!" Palatada olanların hamısının gözləri yaşardı...

Biz indi kədərlə fikirləşi-

rik: Kaş Zərifə xanım bu günə kimi yaşayaydı, bu xoşbəxtliyi görəydi, o da çoxdan gözlədikləri körpəni sığallayar, öpüslərə qərq edər və həyat yoldaşına deyərdi: “Səni təbrik edirəm, Heydər! Nəvəmiz Heydər in dünyaya gəlişi mübarək olsun!”

Kaş ailə ocağında iki Heydər in - baba və nəvə Hey-

dər in olduğunu görəydi, böyüyen nəvənin babasını işə yola salanda adətimiz üzrə arxasınca su atdığı nı görəydi..

Kaş gözəl-göyçək nəvələri Leylanın və Arzunun toylarını görəydi, onları gəlinlik paltarında xeyir-dua ilə oğlan evinə yola salaydı, təzə evlənənlərə xoşbəxtlik arzulayaydı... Leylanın bir cüt şirin-

şəkər balaları - Əlini və Mikayılı görəydi... Arzunun yenidən dünyaya gəlmiş körpəsini görəydi...

Kaş İlhamın yeni Azərbaycanın Prezidenti olduğu günü görəydi, ana ürəyi iftixar hissi ilə, xoşbəxtliklə dolub daşaydı...

Kaş oğlunun dövlət başçısı kimi həyata keçirdiyi ge-

nişmiqyaslı nəhəng işləri, respublikanın yüksəlişini, Bakının gündən-günə gözəlləşdiyini görəydi...

Kaş Əziz Əliyevin və Heydər Əliyevin müqəddəs vəsiyyətlərinin - bütün qüvvənin, ürəyin, canın vətənə vermək vəsiyyətinin oğlu tərəfindən necə də layiqincə yerinə yetirildiyini görəydi...

Kaş hamısını görəydi...

Bəli, o, az yaşadı. Lakin insan həyatının dəyəri heç də illərin sayı ilə deyil, onun işi ilə, yaradıcılığı ilə, insanlara və cəmiyyətə verdiyi xeyirlə, insani keyfiyyətləri ilə ölçülür. Zərifə xanımın həyatının hər günü xalqına səmimi və coşqun xidmətə həsr edilmişdir. Yaşadığı xoşbəxt günlər də,

doğmaları, xalqı və vətəniylə bağlı hadisələr də onun, nəsilərin əbədi yaddaşında yaşayan xatirəsini və ruhunu hər zaman şad edəcək...

Zərifə xanımın bu dünyadakı həyatı çətin və şərəfli borcun yerinə yetirilməsinin ən gözəl nümunəsidir...

SON MƏKTUB

“Məndən ötrü narahat olma, uşaqlara yaxşı bax. Unutma ki, mən səni sevirəm...”

Unutma ki, mən səni sevirəm!...”

...Öz adını tarixin səhifələrində əbədləşdirən şəxsiyyətlərin vəziyyəti başqa

cürdür. Zərifə xanım belə şəxsiyyətlərdən biridir. O, ömrü boyu fədakarlıqla yanmışdır. Zərifə xanım öz işıqlı xarakteri ilə taleyin onunla eyni yolda addımlamağı qismət etdiyi adamların da, öz ömür yolunda onunla bircə dəfə qarşılaşanların da qəlbində parlaq bir mələk kimi silinməz iz qoymuşdur.

Biz hamımız bu dünyada qonağıq. İnsanın xatirəsi yaşadıqca, onun özü də yaşayır. İnsan öz əməlləri, yaradıcılığı, nümunəvi həyatı sayəsində ömrünü uzadır. O, yaşayır və əbədiyyətə qovuşana qədər sözlə, işlə yaxşılıq etməyə tələsir.

Zərifə xanım tariximizin əfsanəvi şəxsiyyətləri arasın-

da layiqli yer tutaraq şərəf və şöhrət qazandı. Buna görə də onun haqqında əfsanə burada başa çatmır. Bu əfsanə yeni, gur akkordlarla davam edir və tarixə qovuşur. Buna görə də bu kitabın “son söz”ü yoxdur. Onun haqqında xatirələr qurtarmırsa, Zərifə xanımı şəxsən tanıyan müsirləri keçmiş günlərin xatirə-

lərini danışmağa başlayırlarsa, “son söz” yazmaq olarmı?! Xatirələr öz xeyirxahlığı ilə ürəkləri isitmək üçün doğulan bu böyük şəxsiyyətə məhəbbət və hörmətlə zəngindir.

Yox, Zərifə xanım tarix yaratmayıb. Onun rolu bu tarixi yaradan böyük insanın ən böyük məhəbbəti olmaq-

dan ibarətdir. Filosoflardan biri deyib: "Hər böyük sərkərdənin arxasında bir qadın dayanır." Zərifə xanım məhz belə qadınlardandır - böyük insanlarla yanaşı olduqda, o insanların ulduzlarının daha parlaq bərq vurmasına səbəb olan qadınlardandır. Bu dünyaya məsum, gözəl qız simasında gələn Zərifə xanım,

mənsub olduğu əsl azərbaycanlı ailəsinin bütün mənəvi dəyərlərini özündə cəmləşdirmişdi. Və bir qadın, bir ana, bir həkim, bir alim, bir ictimai xadim və birinci xanım olaraq, o, əfsanəvi taleyə malik olmuş insanların ümumi axınına necə də təbii bir şəkildə qoşulmuşdu.

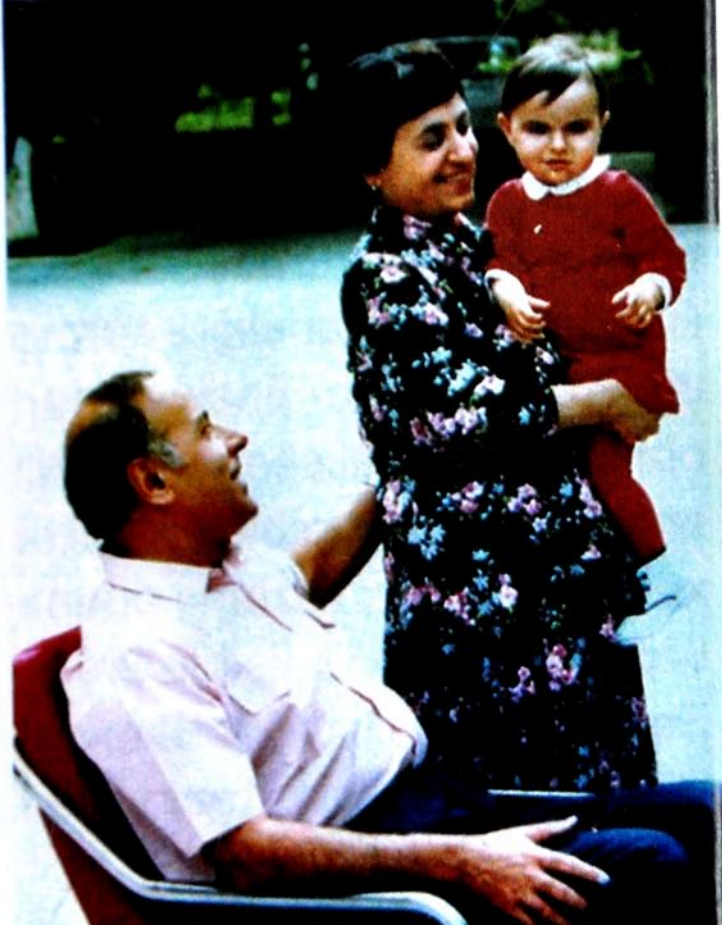
Zərifə xanım dindar de-

yildi, lakin öz xalqının dininə böyük hörmət ruhunda tərbiyə almışdı. Böyüdüyü ailədə ona Allaha və vətənə məhəbbət aşılamışdılar. Uşaqlıq illərindən bilirdi ki, o, bu vətənin bir hissəsidir, öz yurdunun kiçik bir zərrəsidir.

Onun xeyirxah ürəyi sanki nadir tapılan qızıl külçəsi idi - çox az tapılan və qəlblərə

sevinc bəxş edən tapıntı idi. Onunla rastlaşan hər kəs ilk növbədə təsəlli, inam və sakitlik tapırdı. Az tanıdığı adamlar belə onunla ünsiyyətdə olanda bu alicənablıqdan enerji alırdılar, qəbləri xeyirxahlıqla dolur, üzləri onun üzünün nuru ilə işıqlanırdı. Zərifə xanımın mərhəməti Böyük Yaradanın bizə ba-

ğışladığı insani keyfiyyətlərin, ən yüksək ləyaqətin etalonu idi. Zərifə xanımın xarakterində sosial motivlər, - xeyirxahlıq və başqalarının dərdinə şərik olmaq o qədər güclü idi ki, o, həkim peşəsini seçmək qərarına gəlmiş və bu peşəni ləyaqətlə yerinə yetirmişdi. Peşəsini sevirdi və ona böyük qüvvə sərf edirdi.

Zərifə xanım adamları qiymətləndirməyi bacarırdı. Xəstələr ona inam və ümidlə müraciət edirdilər; hər biri ayrı-ayrılıqda ondan xoş münasibət görür, onun kabinetindən xoş əhvalı-ruhiyyə ilə çıxırdı. Bu haqda Zərifə xanım özünün “Yüksək əqidə”(2003) adlı kitabında yazır: “Sözsüz, texniki tərəqqi terapiya və

diagnostikada öz rolunu oynadı, lakin hər halda əvvələr olduğu kimi, yenə də əsas yeri insanın sağlamlığını qoruyan canlı həkim tutur.”

Zaman Zərifə xanımın haqlı olduğunu göstərdi. Bu gün də həkimin şəxsiyyətinin xəstəyə yaxşı təsiri təkzibolunmaz fakt olaraq qalır. Zərifə xanım yazırdı: “Xəstəyə

xeyirxah, mərhəmətli müna-
sibət həkim peşəsinin əsas
mahiyətidir. Həkimin gündə-
lik işi onu əhatə edən adam-
lara - hər şeydən əvvəl kö-
məyə ehtiyacı olan adamlara
müraciət formalarını öyrən-
məyi tələb edir.”

Həkimlik böyük bir mis-
siyadır. Həkim səbirli olmalı,
dinləməyi bacarmalıdır. Şərq-

də boş yerə deməyiblər: “Sə-
bir - on iki elmin zirvəsidir.”

Zərifə xanim həkim kimi
tez-tez filosofların kəlamla-
rından sitat gətirirdi. Onun
sevdiyi kəlamlardan biri də
antik yunan filosofu Platonun
sözü idi: “Həkimlərin burax-
dığı ən böyük səhv ondadır ki,
onlar ürək haqqında düşün-
mədən, birinci növbədə bə-

dəni müalicə edirlər.”

Həqiqətən Zərifə xanım həkim yox, həkim-filosof idi. Şərqdə belə həkimləri loğman adlandırırlar. Zərifə xanım Şərq loğmanlarının ənənələrini əxz etmişdi və XX əsrdə bu ənənələrin təbliğatçısı idi.

O, daş qəlbli olmağı, laqeyd qalmağı bacarmırdı; o, başqalarının dərdinə ürəkdən

şərik olur, kömək etməyə çalışır, xəstəlikdən əzab çəkəni sağaltmaq üçün çıxış yolu axtarırdı. O, həmişə işığın tərəfində dayanırdı və bununla zülməti qorxuda bilirdi. Zərifə xanım deyirdi:

“Mənim fəaliyyət spektrim Işıqla Zülmət arasındadır.”

Sənətə, ailəyə, xalqa, və-

tənə sevgi onun nadir təbiətini nəcibləşdirən bir böyük hissədə birləşmişdi. O, Allahın ona bağışladığı həyatın qiymətini bilirdi; bilirdi ki, insan ömrü elə də uzun deyil və bu ömrü bəşəriyyətə xidmətə sərf etməkdir.

Zərifə xanım bir gəlin kimi Əliyevlər ailəsinin ocağına ayaq basanda, artıq ən qiy-

mətli insani keyfiyyətlərə yiyələnmişdi. Təmkinlilik, ziyalılıq, ailəyə sədaqət, milli qürur, ərinə sonsuz məhəbbət, mətinlik və vətən sevgisi onun qəlb xəzinəsinin ən qiymətli inciləri idi.

Bu ailə böyük məhəbbət bünövrəsi üstündə qurulmuşdu. Etiraf etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev kimi böyük şəx-

siyyətin məhəbbətinə layiq olmaq təkəcə böyük xoşbəxtlik yox, həm də böyük məsuliyyət idi. Bu, hər kəsə qismət olan tale deyil. Ancaq seçilmiş bir insan belə məhəbbətə layiq ola bilərdi! Ömrünün sonuna yaxın Heydər Əliyev Zərifə xanıma bəslədiyi o müqəddəs hisslər haqqında danışarkən, onun vaxtsız vəfatını

kədərle xatırlayırdı. Onların məhəbbəti müqəddəs bir ailənin bünövrəsini qoydu. Ona görə müqəddəs ki, millət üçün iftixar mənbəyi və nümunə olmuşdu. Zərifə xanım öz xarakterinin gücü, səyi, zəhməti, əməyi, ağılı, iradəsi və xeyirxahlığı sayəsində özünə canlı abidə ucaltmışdı.

Zərifə xanım məhz belə

həkim idi və bəlkə də ona əbədi şöhrət gətirən də bu xüsusiyyət idi. O, hələ 1969-cu ildə respublika rəhbərinin həyat yoldaşı, Azərbaycanın birinci xanımı olmuşdu, sonrakı tarix sübut etdi ki, onun bu şərəfə layiq olmaq haqqı vardır. Təəssüflər olsun ki, həyat yoldaşının və oğlunun Prezident seçildiyi xoşbəxt

günləri görmək Zərifə xanıma qismət olmadı. Təbii ki, bir Prezidentin həyat yoldaşı və digərinin anası olduğu sorağınyı duyanda ruhu şad olmuşdur. Nur içində yatsın!

Yəqin ki, Zərifə xanımın həyatında ən xoşbəxt, yaddaqalan və sevincli gün - yeganə oğlunun toy günü idi. Həmin gün iki nəcib ailə doğ-

malaşdı: Heydər Əliyevlə Zərifə xanımın ailəsi və Arif Paşayevlə Aida İmanquliyevanın ailəsi. Məşhur yazıçı Mir Cəlal Paşayevin nəvəsi Mehriban xanım Heydər Əliyevin gəlini və İlham Əliyevin həyat yoldaşı oldu.

Mehriban xanım Azərbaycan tarixində böyük rol oynamış iki qeyri-adi ailəni

doğmalaşdırdı, böyük soyadın şərəfli və layiqli davamçısı oldu. O, Prezident İlham Əliyevin sevimli və vəfalı həyat yoldaşı, etibarlı silahdaşı olaraq, dünyaya üç gözəl övlad gətirdi - iki qız və Heydər Əliyevin adını daşıyan bir oğlan.

Deyirlər mərhəmət qadın ürəyinin böyüklüyünü nümayiş etdirən ən ali hissdır.

Mehriban xanım öz ürəyinin hərarətini və məhəbbətini yalnız Azərbaycanın böyüməkdə olan nəslinə deyil, dünyanın bütün uşaqlarına bağışlayır. Onun bütün fəaliyyəti Prezident İlham Əliyevə sədaqətə və Ümummilli Lider Heydər Əliyevə ehtirama söykənir. Buna əmin olmaq üçün Mehriban xanımın özünün

yazdığı bu sətirləri oxumaq kifayətdir:

“Heydər Əlirza oğlu qeyri-adi enerjiyə malik idi, radikal dəyişikliklər etməyə qabil idi. Onun gəlişi ilə hər şey kökündən dəyişirdi. Onun fenomenal yaddaşı, böyük zəkası, həmişə həyatın nəbzini tuta bilmək bacarığı ona hətta ən çətin problemləri həll

etməyə imkan verirdi.”

Hər dəfə Heydər Əliyevin - Müstəqil Azərbaycanın şanlı rəmzinin həyat və fəaliyyətinə həsr olunan filmə baxdıqda, ürəyimdə həzin duyğular baş qaldırır. Onun öz həyat yoldaşına bəslədiyi müqəddəs məhəbbət mənim ürəyimi rıqqətə gətirir. Mən Zərifə Əliyeva ilə vidalaşma səh-

nəsini - Heydər Əliyevin öz əbədi məhəbbəti ilə ayrılığına acı göz yaşı ilə ağladığı səhnəni nəzərdə tuturam. Zərifə xanım gül dənizinin içində, sanki həyat yoldaşının, öz əbədi məhəbbətinin göz yaşlarını görməmək üçün göz-lərini açmaq istəmirdi.

Aman Allah, itkiylə barışmaq istəməyən insanın yanıb-

qovrulan ürəyini necə sakitləşdirmək olar? Heç vaxt, heç bir dərddin, bədbəxtliyin qarşısında baş əyməyən, mərdlik və igidliyin təcəssümü olan bu güclü insan taleyin o ağır zərbəsinə dözə bilməyərək, ömründə ilk dəfə beləcə yana-yana göz yaşları axıtdı. Sevimli həyat yoldaşı son mənzilə yola düşdüyü, əbə-

diyyətə qovuşduğu vaxt onun əli bu xoş, mehriban, məsum çöhrəni bir daha canlı seyr etməkdən üzülürdü.

Lakin əbədi həyat və əbədi məhəbbət haqqında əfsanə davam edir. Allahın böyük işlər görmək üçün yaratdığı böyük insan, tezliklə gərgin mübarizəyə qatılmalı idi. Zərifə xanım onu bu

mübarizədə tək qoymamışdı. Onun üçün İlham kimi oğul böyütmüşdü. Bilirdi ki, oğlu atasının şərəfini hər şeydən yüksək tutan layiqli övlad kimi böyüyüb.

Ayrılıqlar da, qovuşmalar da taleyin qismətidir. Məhəbbətlə dolu iki ürək on səkkiz ildən sonra əbədi qovuşdu. Bu gün Fəxri Xiyabanda -

bütün azərbaycanlıların and yeri olan bu müqəddəs məkanda Əbədiyyət dastanının iki qəhrəmanının məzarları üstündə sanki keçmiş xoşbəxt günlərdə olduğu kimi birbirini sözsüz başa düşən iki qranit abidə ucalır. Onlarla, yüzlərlə, bəzən minlərlə azərbaycanlı əllərində gül dəstələri bu məzarların önündə

baş əyməyə, onlardan xeyir-dua almağa gəlir... İki qəlbin əbədi məhəbbəti ilə möhkəmlənmiş uzun və xoşbəxt bir həyata xeyir-dua almaq üçün.

**Bakı,
2012-ci il**

Azərbaycan Respublikası
“Kitab”
cəmiyyəti

*

*

indigo PRINT HOUSE
MƏTBƏƏSİ

Bakı-2012

Hz 2012

1777

478